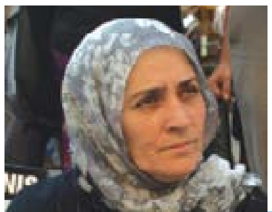

Jiyeneke li ser rêçên bê veger

Hanım Tosun yek ji Dayikên Şemiyê ye ku piştî wendakirina hevserê xwe Fehmi Tosun, bo agahiyan ji deriyê dewletê dide. Tosun jî weke dayikên din ew 500 hefteye ku li ber Lîseya Galatasarayê rûdine û pirsa wendahiyan dike. R12

Wêjeya kurdî û Prof. Peter Perch

Lerch dibêje ku Ehmedê Xanî di vê berhema xwe ya helbestkî de mijareke neteweyî bikaraniye, ew hêvîdar e ku Jaba eslê herdu destnivîsan bi zûtirkê bişîne ku ev berhem ji bona çapê bê amadekirin. R13

BasNûçe

HERDEM RASTÎ

Rojname ya heftane ya nûçeyî - 2.5 TL Hejmar:25 27 Cotmeh-02 Mijdar 2014 basnews.com

Huseyîn Zahawî

Dewrêşê def a Kurdistanê

R16

Divê ev fersenda dîrokî têk neçe

Endamê Lîsteya Niştimanî ya Kurd ê Parlamana Iraqê Mahmûd Osman, geşedanên dawî yên li rojhilata navîn û bi taybetî li Kurdistan ji rojnameya me re nirxand. Mahmûd Osman grîngî û watedariya civînên ji bo lihevkirina aliyên siyasî yên Rojava yên TEV-DEM û ENKS, destnîşan kir û da zanîn ku ev civîn hem ji bo yekdengî û yekhêziya Rojava û hem jî ji bo siberoja gelê kurd civînên biryardar in. Mahmûd Osman got: "Lê belê ji pêkhatina civînan û stendina biryaran bêtir bicihanîna ew biryarên ku di van civînan de hatine stendin grîng in. Ji bo bicihanîna wan biryarên di derbarê rêveberî, statû û hezên leşkerî yên Rojava divê hemû alî bi hendazeyî tevbigerin û ji hewldanên ku dikarin peşkê li pêwendiyên aliyan bixin, xwe dûr bikin. Rûpel 06

Kobanê:
Korîdora aştî û yekîtiyê

Ji ber xetera şikestina Kobanê, partiyen siyasî yên kurd, di bin çavdêriya Barzanî de li Duhokê civiyan û biryara yekgirtinê dan. Li gor vê biryara ku ji alî hemû kurdan ve bi coş hate pêşwazîkirin, wê ENKS beşdarî rêveberiya Rojava bibe û wê di nav aliyên kurd de hêzeke leşkerî ya hevpar û yekîtiyeke siyasî pêk bê. Biryara ku yekîtiya aliyan ferz dike, li çar aliyên Kurdistanê bi xweşbînî hate pêşwazîkirin. Li ser biryarê Barzanî got: "Me bersiveke baş da dijminen kurdan." Mislîm jî got: "Ev peyman, wê di nav kurdan de aşitî û yekîtiya neteweyî xurt bike."

Li Kobanê ku pêvçûn li kolanên bajêr didomin, piştî ku Hikumeta Başûr bi rêya balefirên DYA'yê çek gîhandin û Pêşmerge bo piştgiriyê dest bi amadekariyan kir, li enîyan derûniya şer ket deste YPG'ê. Bi bombebarana DYA û berxwedana YPG, DAIŞ tê qewirandin. Herwekî din li Kurdistana Başûr, li Şengal û Kerkûkê jî hefta borî DAIŞ'ê cara duyem dest bi êrîşan kir lê tevî derbeyên giran paş de vekşî. Di pevçûnên ku hîn jî cûr be cûr diqewimin gelek Pêşmerge û YPG'yiyan jî jiyana xwe jidestdan. Rûpel 02

Li Duhokê Peymana Netewî

Peymana Duhok'ê ya partiyên Rojava li raya giştî ya kurd bi kelecaneke mezin hat pêşwazîkirin. Peymana ku li ser bingeha hevbeşiya siyasi û leşkeri hatiye lidarxistin, rê li ber îdarekirina hevpar ya Rojavayê Kurdistanê vedike û wê di nava dû mehên dahatû de were pêkanîn. Piştî bicîhkirina xalên peymanê wê li Rojavayê Kurdistanê hilbijartin bê lidarxistin. TEV-DEM û ENKS li ser sê xalên bingehîn biryar stendin. Li gor peymanê wê li Rojava rêveberîya hevpar, hêzeke leşkerî ya hevbeş û yekîtiya siyasî ya hevpar bê sazkirin.

Li gor Peymanê wê lijneyeke rêviber a bala ku ji 30 kesî pêk tê û wê wek mekanîzmayeke biryardar a siyasî kar bike, bê avakirin. R 04-05

Qers:

Bajarê Qersê li Bakûrê Kurdistanê, sînorê Tirkiye, Ermenistan, Gurcistan û Kurdistanê ji hev diqetîne. Bajar ji rojava ve cîranê Erziromê, ji bakûr ve cîranê Erdexan û ji başûr ve jî cîranê bajarê Îdir û Agirî ye. Rûpel 08-09

Gencîneya 12 hezar salî: Xerabreşk

Bi lêkolînên ku li Xerbereşkê hatin kirin, hin rastiyên dîrokî guherîn. Diyar bu ku dîrok bi sûmeriyan destpê nake û dîroka nivîsê ji ya Sûmerê kevntir e. Rûpel 07

Tirkiye hewl dide ASA'yê têxe Kobanê

"Xetera şikestina Kobanê kêm bû"

Li Kobanê ji aliyekî ve di navbera YPG'ê û DAIŞ'e de li kolan û derdora Kobanê pevçûn dom dikin, ji aliyê din ve jî bi pêşengiya DYA, hêzên hevpeyman bi dijwarî çeper û baregehên DAIŞ'ê bombebaran dikin. DAIŞ, li taxên derdorê li dij berxwedana YPG'ê êrîşên xwekujî pêk tîne û li kolan û kuçeyan pevçûnên dijwar diqewimin. Tê gotin ku piştî çekên Kurdistanê bi frokeyên DYA'yê gihîştin Kobanê, di şerê derûnî de YPG bi ser ketî ye. DYA'yê ragihand ku xeteriya şkestina Kobanê kêm bû ye. Berdevkê Wezareta Parastinê yê DYA'yê John Kirby destnîşan kir ku xeteriya şkestina Kobanê kêm bûye, bombebaranên frokeyan hêza êrîşên DAIŞ'ê şkandine û êdî DAIŞ nikare pêş ve biçe.

Serokê Rêveberiya Herêma Kurdistan(RHK)'ê Mesûd Barzanî, piştî daxwaza xwe ya derbasbûna Kobanê ya Pêşmerge, ji Tirkiyeyê bersiveke erênî stend. Pêşmerge jî amadekariyên xwe kir û niha li benda fermana çûnê ye. Li gor destûrdayîna Tirkiyeyê, wê Pêşmerge bi rêya hewayî biçe Pirsûsê û ji wir jî derbasî Kobanê bibe. Tirkiye xwestiye ku maşînên Pêşmerge bi rêya bejayiyê, lê bêyî ala Kurdistan derbas bibin. Hate ragihandin ku wê di destpêkê de tenê 150 Pêşmerge derbasî Kobanê bibin.

Yawer: Pêşmerge bi çekên xwe diçe Kobanê

Berdevkê Wezareta Pêşmerge yê RHK'ê Cabar Yawer ji BasNûçeyê re ragihand ku ji ber tedbîrên ewlehiyê ew dema çûna Pêşmerge aşkere nakin, lê belê wê Pêşmerge bi çekên giran biçe Kobanê. Yawer diyar kir ku heta Kobanê ji DAIŞ'ê bê paqijkirin wê Pêşmerge li Kobanê bimîne. Yawer wiha axivî: "Ji ber tedbîrên ewlehiyê, em roja çûna Pêşmerge ya Kobanê û hejmara Pêşmergeyan aşkera nakin. Bêguman wê Pêşmerge bi çekên xwe biçine Kobanê. Li Kobanê Pêşmerge, PKK û YPG yek in, emê bi hev re bi DAIŞ'ê re şer bikin. Heta tevahiya Kobanê ji DAIŞ'ê bê paqijkirin wê Pêşmerge li Kobanê bimîne."

Rêdûr Xelîl

Cabbar Yawer

Fermandarê YPG'ê Rêdûr Xelîl da zanîn ku ji bilî Başûrê Kurdistan, heta niha tu dewleteke ji wan re alîkarî neşandiye û wiha got, "Dewleta Sûriyeyê çek ji me re neşandine. Ew nûçe derew in. 24 ton alîkariyên başûr gihîşte destê me. Di nav van alîkariyan de li gel çekan, her wiha pêdiviyên tendurustî û xwarinê jî hebûn. Çekên giran tune bûn. Lê em dîsa jî şandina çekan watedar dibînin."

> **Ji bilî Hikûmeta Kurdistanê heta niha piştgiriya kesekî negîhîştiye me. Bo hatina Pêşmerge em kêfxweş in û tu pirsgirêk nîn e**

'Hatina Pêşmerge ne pirsgirêk e'

Di derbarê hatina Pêşmerge de jî Rêdûr Xelîl da zanîn ku hatina Pêşmerge ji bo wan ne pirsgirêk e û got: "Lê belê pêdiviya me bi çekdaran tune, pêdiviya me bi çek û teknîkê heye. Ger ku çekên me hebin em dikarin berxwe bidin û xwe biparêzin. Heta niha di derbarê hatina Pêşmerge de tu kesan bi me re li têkilî pêk nehaniye."

Berdevkê Eniya Kobanê yê YPG'ê Şoreş Hesen jî ragihand ku li eniyên başûr û rojhilat şerekî dijwar dom dike û ev şer li Taxa Kaniya Kurda û Gundê Tilşehirêya diqewime. Şoreş Hesen van agahiyan ragihand: "YPG, li Kobanê di du eniyan de li dij DAIŞ'ê çalakiyan pêk tîne. YPG niha, ji bo Gundê Tilşehir bi dest bixe êrîşî DAIŞ'ê dike. Ev 10 rojên dawî ye, şer bi heman hevsengiyê didome. Şev û roj her şer dom dike. DAIŞ her roj bi dehan maşînên personel, çek û çekdar dişîne eniyên Kobanê. Carinan em dibînin çeteyên DAIŞ'ê rojê 3 caran çekdarên xwe diguherîne. Carinan di hin pevçûnan de jî hêzên xwe diguherîne. Ji Reqqa, Minbic, Cerablûs, Til Ebyad û Sirrinê çek û çekdar dişînin Kobanê."

Erdoğan: Tenê 150 Pêşmerge dikarin biçin Kobanê

Serokkomarê Tirikiyeyê Erdoğan diyar kir ku hejmara Pêşmergeyên ku we biçine Kobanê ji 200'î daketiye 150'î û ragihand ku rêgeha derbasbûna Kobanê ya 1300 çekdarên ASA'yê jî tê guftûgokirin. Erdoğan îddia kir ku PYD'ê, derbasbûna Kobanê ya 1300 çekdarên Artêşa Sûriye ya Azad(ASA) qebûl kirî ye û got; "Di derbare vê mijarê de niha rayedarên me li ser rêgeha derbasbûna çekdarên ASA'yê, di nav têkiliyan de ne. Bi raya me derbasbûna ASA'yê ya Kobanê ne pirsgirêk e." Erdoğan da zanîn ku wî ji Serokê DYA'yê Barack Obama re diyar kirî ye ku ew pêşî grîngî didin derbasbûna ASA'yê dûre grîngî didin derbasbûna Pêşmerge û ragihand ku hejmara Pêşmergeyên ku wê derbasî Kobanê bibin ji 200'î daxistine 150'yî.

> **Di navbera Hewlêr û Kobanê de ferq nîn e. Heya ku DAIŞ bi temamî neyê qewirandin wê Pêşmerge li Kobanê bimîne**

Ji alî din ve Serbazê kevn ê Arteşa Sûriye Abdilcebar Aqîdî, ku di nav ASA'yê de cih girtibû û wek dostê Tirkiyeyê tê nasîn daye zanîn ku armanca wan ew e ku tafilê biçine Kobanê. Aqîdî gotiye; "Şandina çekdaran peywira me ye. Kobanê navçeyeke Helebê ye. Em ne tenê ji bo alîkariya YPG'ê diçine Kobanê. Pêşmerge bi hinceta parastina Kobanê ji Hewlêrê tê, li hember vê, nabe em destgirêdayî bimînin. Ji bo parastina axa Sûriyeyê em diçin Kobanê.

Abdilcebar Aqîdî'yê ku wek dijminê kurdan tê nasîn, sala çûyî di daxuyaniyeke xwe de gotibû, "Emê merhametê li PKK'ê nekin, emê wan qir bikin û fermana êrişkirina YPG'ê dabû çekdarên xwe. Aqîdî'yê ku sala çûyî, piştî dagirtina frokexaneya Mîngê, bi fermandarên DAIŞ û El Nusrayê re derketibû pêşberê kamêrayan, wek kujerê komkujiyên Tel Êran û Tel Hasilê tê sûcdarkirin.

Mislîm, derbasbûna ASA'yê derewand

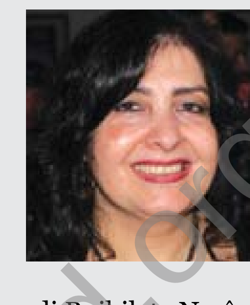
Li ser daxuyaniyên rayedarên Tirk û nûçeyên di derbare şandina çekdarên ASA'yê de Serokê PYD'ê Salih Mislîm van daxuyanî û nûçeyan derewand û got: "Ev nûçe û daxuyanî bi zanebûn têne pêşkêşkirin. Armanc tevlîhevkirina vê mijarê ye. Jixwe hin komên ASA'yê li dij me şer dikin. Ev nûçe û daxuyanî bi tevahî derew in." Mislîm diyar kir ku dewleta Tirkiye bi nûçe û daxuyaniyên wiha dixwaze tevlîheviyekê çêbike û wiha dom kir: "Hemû dinya li aliyekî û Tirkiye jî li aliyekî ye. Divê Tirkiye di vê mijarê de xwe zelal bike, ger ku nebe, divê ji bo xwe zelal bike zext lê bêne kirin. Divê Tirkiye ji raya giştî ya cîhanê re ragihîne ku 'ew li dijî DAIŞ'ê ye.' Heta îro vê yekê nekirî ye û xwe ji DAIŞ'ê dûr nekirî ye." Salih Mislîm da zanîn ku li ser daxwaza DYA û Barzanî, Tirkiye soza vekirina korîdorê daye, lê di bergîdana vê sozê de dixwaze li ser sînor qadeke 10 kîlometre vala bike û veguhêzîne qada leşkerî."

Rêya rizgariyê di yekîtiyê de ye

Civînên ku bi hewildana Serokê Herêma Kurdistanê Mesûd Barzanî li Duhokê pêk hatin, ji aliyê kurdên çar parçeyan ve bi eleqeyeke kêfxweşiyê hatin pêşwazîkirin. Hunermend, nivîskar û akademisyenên kurd ku Peymana Duhokê weke 'provaya yekîtiyê' bi nav dikin, diyar dikin ku pêwistiya kurdan tenê bi yekîtiyê heye û diyare ku ew jî pêk tê. Navdarên kurd, ramanên xwe yên di derbarê mijarê de bi BasNûçe'yê re parvekirin.

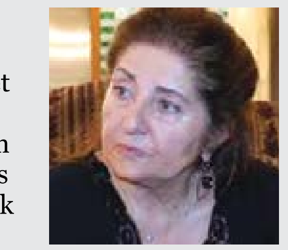
Tara Jaff/ Hunermend

▶ Yekîtiya kurdan di vê dema hanê de tiştek pir pêwîst e. Ku rewşenbîrê kurd, siyasetmedarê kurd; bi tevahî wek gelê kurd ku yektiyê erê bikin doza xewna wan bi cîh were. Heke armanca wan welateke bi rêk û pêk, welatekî azad, welatekî pêşketî hebe, wek xewnekî ku Kurdistan xewna xwe ya herî pîroz didît ku xewna wan kesan be jî yekîtî îro tiştek pir girîng e û pêdiviya milet gelek pê heye. Rewşa milat ya niha di Rojhilata Navîn de ku dinya li bin guhê hevdû ketî ye bibe mînakek ji dinyayê re. Ku em her yek wek kesek bi cihêtiya berjewendiyên xwe bifikirin emê vê dema hanê jî wenda bikin. Ji ber vê yekê niha pêdiviya gel bi yekîtiyê heye.

Yüksel Avşar/ Siyasetmedar

▶ Nizanim ji çi ye ev çeteyên ku kes nizane ji ku hatî ket toqa kurdan. Pirsgirêkên dewletê din bi kurdan re herkes dizane. Bi îhtîmalek mezin kesên wek Sadam difikirin vê çeteyê dan ber derê kurdan. Di nava kurdan de li ser têgeha seroktiyê jî gengeşiyek heye, di rastiyê de kesê xwe wek serok dihesibînin an jî wek serok li wan tê nêrîn nizanim ji çi ye dibêjin bê min kes tine, 'xeletiyên min jî rast in.' Li Kurdistana Iraqê dewletek xwiya bû û li Kobanê tiştek nû hat avakirin û jê re gotin kanton. Dûre kurdan jî fam kirin ku herin kîjan deriyê rêya yekîtiyê nîşanê wan dan. Civîna li Duhokê dîrokî ye û ji bom e pir girîng e. Divê kurd hişê xwe bigrin serê xwe û li pey doza me ya hevpar bimeşin.

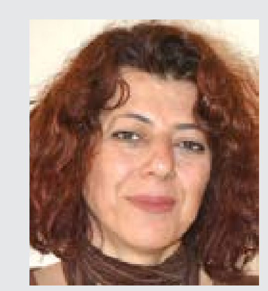

Hasan Bildirici / Rojnameger

▶ Yekîtiya netewî çi deskeftiyan dabe gelê din heman tiştan dide gelê kurd jî. Ti milet tune ku heta yekîtiya xwe saz nekiribe tiştek bi dest xistî ye. Heta niha şert ewqas zorê dedabû yekîtiyê. Helbet yekîtiya netewî nay wê watê ku herkes bi hev re bijî û herkes bi ji heman sîstema adeletê fêde bibîne. Ya herî rast ew e ku herkes azadiya xwe biparêze û bi hev re bijî. Em behsa yekîtiya ku parçeyekî Kurdistanê bû armanca êrîşa bikaribin bi hev re biparêzin dikin.

Hamiyet Çelebi / Nivîskar

▶ Yek jî peywira siyaseta kurdan ew e ku pêdiviya ewlekarî û azadiya kurdan bi cîh bîne. Li vê derê siyaseta kurdan divê sekneke yekbûyî nîşan bide û bibe hêzek hevpar. Ev peywireke netewî ye û siyaseta kurdan nikare ji vê bireve. Ku welat di bin êrîşan de be bi neçarî berpirsiyariya hevpar nîşan bidin û ji ber vê Hevpeymana Duhokê girîng e. Bo ku ev li hemû parçeyen pêk were divê raya giştî zorê bide siyasetmedarên kurd, bo pêkhatina yekîtiyê.

Tara Mamedova/ Hunermend

▶ Xeyala min û xeyala me tevaye ku yekîtî din ava kurdan de çêbibe, ji ber ku serkeftina gelê kurd di yekîtiyê de rawestiya ye. Me di vê pêvajoyê de pir baş fam kir ku em wek gelê kurd bi tenê man û dîsa kesên piştkiriya hev kir gelê kurd e. Li her çar perçeyên Kurdistanê, tevayî hêzên kurd, siyasî, civakî û hemû qadan de yekdeng bin. Bo ku em bikaribin xwe li qada cîhanê bidin qebûlkirin ev hewce ye.

Serhad Bapir/ Hunermend

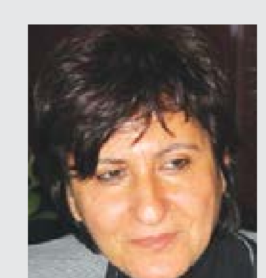
▶ Ji bo ku siyasetekî kurda li her çar perçeyên Kurdistanê li ser bingehekî netewî were avakirinê, divê ev yek li ser hîmekî maqûl yê hevpar pêk were. Ew tiştên ku me hemû kurdan bigihîjîne hev divê ev bin: Yek miletbûna me û bi hemû zaravayên xwe va em xwedîyê yek zimanî ne û Kurdistan jî welatê me hemû kurdan e. Her wusa, em ji sala 1920'a va xwediyê yek alayê ne. Dîsa, ji sala 1946 an û vir va em xwedîyê sirûdekî netewî ne, ku ew jî Ey Reqîb e. Mafê çarenivîsê yê vî miletî û vî welatî divê hîmên bingehîn ya siyaseta kurdan be. Bê guman mafê kurdan e ku dewleta xwe ya serbixwe ava bikin.

Li ser vî bingehî, ku kurd li her çar perçeyên Kurdistanê da hevkarîya xwe pêkbînin, ji hev re bibin pişt û di warê dîplomasiyê da bibin hêz, baş e. Başûrê Kurdistanê û hêja Mesûd Berzanî divê pêşengiya netewî jî bike da ku bo yekîtiyê deriyê mizun vebe.

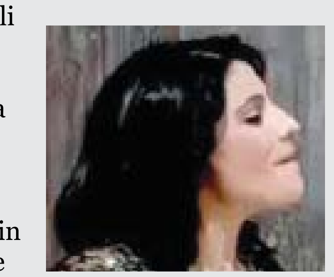
Nevin İl/Serokê DOGÜNKAD'ê

▶ Xwasteka me tevan ew e ku hemû tevgerên kurdan werin nik hev û tixûbên Rojhelata Navîn li gor berjewendiyên xwe biguherînin. Rûdanên dawî ji bo kurdan him tiştên êrînî û him tiştên neyînî bi xwe re tînin lê ew di heman demê de wesîleya yekîtiya kurdan e jî. Di pêşerojê de tevgerîn di warê aborî, siyasî û civakî de cîhê avantajan e. Bo domdariya pêvajoyê divê her alî berpirsiyariya xwe bîne cîh.

Rojda / Hunermend

▶ Di serdema 21'an de îhtîmala ji nû ve xêzkirina sînoran derket holê û sekna kurdan kemilî ye. Êdî li dinyayê hêzên din neçarin ku kurdan bibînin. Ku di nava kurdan de yekîtî ava nebe û li pêy hesabên biçûk û demî bin em nikarin bikevin pêvajoyeke yekîtiya domdar. Ji bo vê Peymana Duhokê girîng e. Gavên bo lihevvegetîna kurdan moralê didin gel.

Kadri Yıldırım/Akademîsyen

▶ Divê yekîtiya kurdan tenê ne li ser qaxiz û bi Başûr û Rojava sînorkirî nemîne. Divê ev yekîtî Bakûr û Rojhelat jî bigre nava xwe. Dibe ev yekîtî bo bihêzbûnê berfirehtir bibe. Ev yekîtî di çerçeveya; hêza parastinê ya hevpar, fon, zanîngeh û akademiya baweriya ya hevpar de be. Ev çerçeve li gor planek li çar perçeyê Kurdistanê were birêvebirin.

Kobanê bu remza netewî

Li Duhokê peymana yekîtiya netewî

Peymana Duhok'ê ya partiyên Rojava li raya giştî ya kurd bi kelecanekî mezin hat pêşwazîkirin. Peymana ku li ser bingeha hevbeşiya siyasi û leşkerî ya hêzên kurd hatiye lidarxistin, rê li ber îdarekirina hevpar ya Rojavayê Kurdistanê vedike û wê di nava dû mehên dahatû de were pêkanîn. Piştî bicîhkirina xalên peymanê wê li Rojavayê Kurdistanê hilbijartin bê lidarxistin. Peymana ku bi navbenkarî û çavderiya Serokê Herema Kurdistanê Mesûd Barzanî hat lidarxistin ji aliyê Serokê PYD'ê Salih Muslîm ve wek "peymana yekitî û aştiya navxeyî" hat binavkirin. Barzanî jî peymanê wek "bersiveke xurt ji bo dijminên kurdan" binavkir.

Barzanî: Ev rêkeftin destpêka serkeftina gelê kurd e

Di merasîma îmzekirina rêkeftinê de Serokê Herema Kurdistanê Mesûd Barzanî axaftinek kir û ev rojeêwek "rojeke dîrokî" pênase kir: ''Ev rêkeftin destpêka serkeftina gelê kurd e li Rojavayê Kurdistanê û bi vê helkeftê pîrozbahiyê li gelê Kurdistan, hemû aliyên siyasî yên Kurdistanê û herwiha welatiyên Rojavayê Kurdistanê dikim.“

Barzanî herwiha spasiya aliyên siyasî yên Rojavayê Kurdistanê kir û xwest ev rêkeftina han di zûtirîn dem de were cîbicîh kirin. Barzanî da zanîn ku tişta ji destê Herêma Kurdistanê were dê ji Rojavayê Kurdistanê re bike û slavên xwe şandin ji Kobanê re. Barzanî tekez kir ku serkeftina kurd li her cihekî serkeftina gelê kurd e bi giştî. Barzanî yekrêziya navbera aliyên kurd jî bi bilindî nirxand û got: ''Cihê serfiraziyê ye di vê dema ku dijmin dixwaze rewşa gelê Kurdistanê têk bibe, hêzên kurdî ber bi yekrêzî, yekbûn û hevkariyê de biçin. Ev rêkeftin jî baştirîn bersiv e bo dijmin."

Muslîm: Peymana yekîtî û aştiya navxweyî

Serokê PYD'ê Salih Muslîm derbarê Peymana Duhokê de ragehand ku wan 8 rojan li ser xalan nîqaşan kirine û di encam de ev Peyman mor kirine. Muslîm got, di encama peymanê de wê di navbera kurdan de rêvebiriya hevpar, hêza hevbeş û yekitiya siyasî pêk bê. Li gor Muslîm wê xalên diyarkirî di navbera dû mehan de pêk bê û paşê hilbijartin bên kirin.

Muslîm got, di çarçova peymanê de wê di navbera kurdên Rojava de yekîtî, aştiya navxweyî peyda bibe û wiha berdewam kir: Herwiha ev peyman wê ji bo gelen ereb û asûrî-suryanî jî bibe bingeha azadiyê. Bi taybetî ji bo kurdan gaveke girîng û mezin e. Beriya hertiştî wê pergala Rojava xurttir bike, û mayindebûna wê garantî bike."

TEV-DEM: Barzanî têkilî nîqaşan nebû, piştgirî kir

Endamê Desteya Rêvebir ê TEV-DEM'ê Aldar Xelîl, di derbarê grîngiya vê peymanê de diyar kir ku encamên piştî berxwedana Kobanê derketine holê, yekîtiya neteweyî ferz kiriye û bi vê mebestê ew jî dixwazin di nav kurdan de bi taybetî di nav kurdên Rojava de yekîtiyekê ava bikin. Aldar Xelîl ji BasNûçeyê re wiha got: "Aliyên Rojava divê biryara xwe ya siyasî bikine yek, xebatên xwe bi hevre bimeşînin û bi hevre li dij dijminan şer bikin. Di vê mijarê de lêgereke me ya vê yekê hebû ku em siyaset û stratejiyeke neteweyî derxînin holê û bi şêweya xweseriya demokratîk xwe bi rêxistin bikin û li hember dijminan îradeyeke giştî nîşan bidin. Di van hevdîtinên li Duhokê de jî ev armanc derketin holê."

Mixatabê mijara parastinê YPG ye

Aldar Xelîl di derbarê rêveberiyên kantonan de jî da zanîn ku wê ev rêveberî neguherin û armanca wan ew e ku aliyên din ên siyasî beşdarî van rêveberiyan bikin. Xelîl got: "Lê belê eger di derbarê rêveberiyên Rojava de nêrîn û pêşniyazên wan hebin em dikarin li ser vê mijarê nîqaşan bikin. Ev ne pirsgirêk in." Li ser mijara hêzên leşkerî û parastina Rojava de jî Aldar Xelîl amaje bi YPG'ê kir û got: "Di vê mijarê de divê bi YPG'ê re nîqaş bêne kirin. Dikarin biçin bi YPG'ê re bicivin û di derbarê vê mijarê de rêbazên xwe li gel YPG'ê nîqaş bikin. Ger ku di vê mijarê de lihevkirinek çêbibe û ji bo parastina Rojava rêbaza herî goncav bê dîtin, emê jî li gor wê tevbigerin."

Li ser têkiliyên Başûr û Rojavayê Kurdistanê jî Xelîl destnîşan kir ku têkiliyên di navbera Rojava û Başûr de baş dimeşin lê belê dibe ku ev civînên li Duhokê û biryarên ku di van civînan de hatine stendin bandoreke erênîtir li têkliyên Başûr û Rojava jî bikin. Aldar Xelîl wiha dom kir: "Piştî dagirkirina Şengalê, jixwe di navbera YPG'ê û Pêşmerge de hevkarî destpê kiribûn. Heta niha jî ew hevkarî dimeşe. Lewra ji bo Başûr jî û ji bo Rojava jî DAIŞ xeteriyeke mezin e. Ji bo di van mijaran de helwesteke hevpar derkeve holê em di nav têkiliyan de ne."

Aldar Xelîl balê kêşa ser girîngî û pêwîstiya civînên Duhokê û da zanîn ku biryarên di van civînan de hatine stendin û îmzekirin wê yekîtiya hemû aliyên siyasî yên kurd û yekîtiya gelê kurd xurtir bike. Xelîl diyar kir ku jixwe ev civîn bi mebesta bersivdayîna daxwaziya xurtkirina yekîtiya kurdan hatine lidarxistin. Xelîl helwesta Serokê Rêveberiya Herêma Kurdistanê Mesûd Barzanî jî pir erênî nirxand û da zanîn ku Barzanî bi tu awayî têkilî nîqaşên civînê nebûye û ji bo ji van civînan biryareke hevpar derkeve helwestiya ye. Xelîl da zanîn ku Barzanî gotiye: "Divê hun biryareke hevpar bistînin û hun çi biryarê bistînin jî ezê piştevaniya wê biryara we bikim."

ENKS: Rêvebiriya KCK'ê piştgirî da peymanê

Endamê Sekreteriya Giştî yê Eniya Niştimanî ya Kurdistan li Sûriyeyê (ENKS) Nesredîn Îbrahîm jî da zanîn ku ew li ser vexwendina Serokê Herema Kurdistanê Mesûd Barzanî beşdarî van civînan bûne û weke şandeyeke bi navê ENKS'ê di van civînan de cih girtine. Îbrahîm wiha axivî: "Em li ser navê ENKS'ê

Barzanî û KCK'ê piştgirî dan peymanê

Nesredîn Îbrahîm diyar kir ku mafê her partî, tevger û komeleyê heye ku li hemû deverên Kurdistan kar û xebatên xwe yên siyasî û xizmetên civakî pêk bînin û destnîşan kir ku di teoriyê de pirsgirêkên bizavên siyasî yên kar û xebatan nemane. Di derbarê têkiliyên Başûr û Rojava de jî Nesredîn Îbrahîm da zanîn ku Başûr û Rojava tûşî êrîşeke hovane ya DAIŞ'ê bûne û got: "Ji ber vê yekê, weke birêz Barzanî jî destnîşan kir ku tu cûdahî di navbera Hewlêr û Kobanê de tune ye." Îbrahîm her wiha da zanîn ku û rêvebiriya KCK'ê jî ji bo encamên baş ji van civînan derkevin piştgirî dane û desteka xwe diyar kirin e. Îbrahîm got: "Ji bo hemû gelê kurd û hemû hêzên Kurdistanî jî ev encam encameke baş e."

û biraderên din re bi ser navê TEV-DEM'ê beşdarî van civînan bûn. Ev civînên me di 14'ê Cotmehê de destpê kirin û heta 22'yê Cotmehê dom kirin û bi şahidiya Serokê Herema Kurdistanê Mesûd Barzanî, rêkeftineke hevbeş hate îmzekirin."

Nesredîn Îbrahîm da zanîn ku di encama civînan de biryara sê xalên sereke hatiye stendin û îmzekirin: " Xala yekem; Rêvebirina rêveberiyên Rojava bû. Xala duyem; Parastin û berevaniya Rojava bû û xala sêyem jî; Lêgerîna siyasî ya Rojava bû. Ji ber ku Kurdistan di pêvajoyeke grîng de ye, ev civîn û biryarên ku piştî van civînan hatine stendin û îmzekirin, ji bo Rojavayê Kurdistanê ferz bûn. Yanî îro li hember terora DAIŞ'ê pêwîst e hemû hêz û aliyên kurd hevkarî bikin û yekîtiyekê ava bikin da ku em bi hevre dikaribin berevaniya Kurdistanê bikin. Îro hêzên hevpeyman bi firokeyên xwe ji hewa ve li dijî jenosîda DAIŞ'ê êrîşan dikin, divê em jî xaka Kurdistanê biparêzin. Tevgera siyasî ya kurd, li çar perçeyên Kurdistanê, bi erkekî bilind ber bi azadiya neteweyî ve diçin. Ji ber vê yekê îro tê xwestin ku hemû partî û tevgerên Kurdistanî ji bo yekîtiyê xurt bikin hewl bidin da ku di vê pêvajoyê de nûnertiya Kurdistan bê kirin. Çimku ev şer, şerê hebûn û nebûnê ye."

Endamê Sekreteriya Giştî yê ENKS'ê Nesredîn Îbrahîm da zanîn ku di destpêkê de wê rêvebiriyeke siyasî pêk bê û ev rêveberiya siyasî wê komîteyeke rêvebir ava bike û ji aliyê din ve jî wê komîteyeke pispor a bi navê Lijneya Lêgerînê bê avakirin. Îbrahîm got: "Ev komîteya ku ji pisporan pêk tê wê bi hevalên YPG'ê re hevdîtinan pêk bînin. Piştî van xebatan emê hewl bidin ku hêzên girêdayî encûmenê û yên YPG'ê bikine yek."

> **TEV-DEM: Bo çareserkirina pirsgirêkên navbera hêzên kurd hewleke dîrokî pêk hat. Bo Rojava niha dema yekîtiyê ye**

Hemid Derbendî: Peymana Duhokê mayînde ye

Berpirsê Dosyaya Rojava yê Herema Kurdistanê Hemîd Derbendî jî di derbarê Peymana Duhokê de diyar kir ku ev civîn ji bo yekîtî û yekdestiya alî û hêzên Rojavayê Kurdistanê encamên baş derxistiye holê. Derbendî, derbarê 'Hevpeymana Duhokê' de wiha got: "Her du alî piştî danûstendinên dûvûdirêj, gihîştine encamekê û li hizûra Serokê RHK'ê Mesûd Barzanî peyman hate îmzekirin. Li gor peymanê xala yekem, lêgerîneke siyasî, yanî ji bo pêwîstiyên rojava, wê siyaseteke hevpar bê meşandin. Di hemû biryarên stratejîk ên di derbarê Rojava de wê hemahengiyek bê çêkirin. Xala duyem, biryara li Rojava sazkirina rêveberiyeke hevbeş e û xala sêyem jî ji bo parastina Rojava û şerê li dij DAIŞ'ê avakirina hêzeke hevbeş e."

Hemîd Derbendî da zanîn ku ev peymana hatiye îmzekirin tenê ne ji bo rewşa awarte ya şerê li Kurdistanê ye, di heman demê de peymaneke mayînde ye. Derbendî da zanîn ku Serokê Herêma Kurdistanê Mesûd Barzanî di civînan de gotiye: 'Em dixwazin hun yek dest bin. Eger hun yek dest bin, ev yek ji bo me cihê serfiraziyê ye û ji bo biryarên we çi ji destê me bê emê bikin.' Derbendî balê kêşa ser peymanên ku berê hatibûn îmzekirin û pêk nehatibûn û diyar kir ku ev peyman li gor şert û mercên ku tê de pêk hatiye ji şert û mercên civînên beriya niha cûdatir in. Derbendî got: "Garantiya vê peymanê helwesta aliyan e.

Lê ji ber grîngîdayîna aliyan a van civînan vê carê wê alî peywirên xwe bi cih bînin. Em pir xweşbîn in û bawer dikin ku vê carê wê tiştên xweş pêk bên. Çimku çavê dinyayê li ser van civînan bû. Hemû kurd û dostên kurdan ji kurdan dixwazin ku vê carê çareseriyeke mayinde pêk bê."

Di derbarê têkiliyên Başûr û Rojava de jî Derbendî wiha domand: "Gelê me yê Rojava siyaseteke wan heye û li gor siyaseta xwe peymanan dikin û dixebitin. Başûr jî xwedî hikûmet, parlaman û gellek deskeftiyên din e û li gor derfetên xwe siyaset û stratejiyekê dimeşîne. Birêz Mesûd Barzanî jî ji biraderên me yên Rojavayî re gotiye, 'Em destwerdana Rojava nakin, lê em dixwazin hun di nav xwe de îttifaqekê çêbikin. Ji bo me di navbera Kobanê û Hewlêrê de tu ferq tune ye û eger hun yek bin, heta ji destê me bê, emê alîkariya we bikin."

Hemîd Derbendî di dawiya axaftina xwe de di derbarê Pêşmergeyên ku wê biçine Kobanê de jî da zanîn ku Pêşmerge niha amade ne û ew çav li rê ye ku di çend rojên pêş biçin Kobanê.

Emed Silêman

Aldar Xelîl

Hamîd Derbendî

> **ENKS: Peymana Duhokê bo pêşeroja Rojava gaveke dîrokî ye û ew gav bo yekîtiya kurdan jî xwedî taybetmendiyekê ye**

Nakokiyên siyasiyan ji bo gel xeter e

Endamê Sekreteriya Giştî yê ENKS'ê Ahmed Silêman jî li ser vê mijarê da zanîn ku aliyan li ser sê xalan li hev kirine û got: "Êdî pratîk pêwîst e û emê hewl bidin ku ev peyman tafilê di pratîkê de bê pêkanîn. Nakokiyên di navbera her du aliyan de, li ser gelê me dibe sedemê xeterên mezin. Gelê me yê Rojava derbeder bûn, ji cih û warên xwe bûn û koçî Başûr,

Bakur û Ewropayê kirin. Her wiha xetera DAIŞ'ê ya li ser Kobanê iro dikare li Cizîrê û li Efrînê jî bibe. Ji ber van xeteran Peymana Duhokê ji bo yekîtiya kurd û ji bo xwe amadekirina li hember van xeteran pir grîng e."Ahmed Silêman destnişan kir ku di derbarê têkçûna vê hevpeymanê de metirsiyek heye û diyar kir ku bi îmzekirina vê peymanê wan nîv gavî avêtiye lê nîv gavê din jî çalakkirina biryarên vê hevpeymanê ye: "Bêguman wê astengî derkevin pêşberî me. Lê di vê rewşa awarte û xeter de ne mumkûn e ku tenê aliyek bikaribe Rojava ji van xeteriyan biparêze.

Ji ber vê yekê jî hemû aliyên kurd ên Rojava hewcedarên hev in ku bi hev re dikaribin li hember van xeteran têbikoşin."

Siyasetmedar Mahmûd Osman

Divê ev fersenda dîrokî têk neçe

Feqî Mistefa

Parlemanê Lîsta Niştimanî ya Kurd ê Parlamana Iraq Mahmûd Osman, geşedanên dawî yên li rojhilata navîn û bi taybetî li Kurdistan ji rojnameya me re nirxand. Mahmûd Osman grîngî û watedariya civînên ji bo lihevkirina aliyên siyasî yên Rojava yên TEV-DEM û ENKS, destnîşan kir û da zanîn ku ev civîn hem ji bo yekdengî û yekhêziya Rojava û hem jî ji bo siberoja gelê kurd civînên biryardar in. Mahmûd Osman got: "Lê belê ji pêkhatina civînan û stendina biryaran bêtir bicihanîna ew biryarên ku di van civînan de hatine stendin grîng in. Ji bo bicihanîna wan biryarên di derbarê rêveberî, statû û hezên leşkerî yên Rojava divê hemû alî bi hendazeyî tevbigerin û ji hewldanên ku dikarin peşkê li pêwendiyên aliyan bixin, xwe dûr bikin." Mahmûd Osman rola Serokê RHK'ê Mesûd Barzanî a ji bo lidarxistina van civînan bi bîr xist û da zanîn ku Mesûd Barzanî, ji bo ev civîn pêk bên pir xebitiye û bi xebateke taybet aliyên siyasî yên Rojava li hev civandî ye.

Mahmûd Osman li gel grîngiya van civînan, her wiha berxwedana Kobanê û biryara Parlamana Kurdistan a di derbarê Rojava de jî weke geşedanên dîrokî nirxand û da zanîn ku Serokê Herêma Kurdistanê Mesûd Barzanî ji parlamanê re pêşniyaz kiriye ku biryara nasîn û alîkarîkirina Rêveberiyên Rojava bi fermî bê pesendkirin û piştî vê pêşniyaza Barzanî parlamanê ev biryar stendiye û pesend kirî ye. Osman got: "Biryara parlamanê helwesteke neteweyî ye û şayanî pesindayînê ye. Di van rojên dijwar ên ku Başûr û Rojavayê Kurdistanê, li gel hemû hêzên kurd li dij DAIŞ'ê di nav şerekî giran de ne, ev biryar hem ji bo van şert û mercên îro û hem jî ji bo siberoja kurdistanê biryareke dîrokî ye.

Mahmûd Osman geşedanên van çend mehên dawî yên li Kurdistan nirxan û got: "Ev pêvajo di xwe de fersendên mezin ên dîrokî dihewîne. Li çar aliyên Kurdistan hesta neteweyî geş û çalak bûye. Ji bo kurd sûd ji vê pêvajoyê wergirin divê li dora vê hestiyariya ku geş bûye bicivin û siyaseta xwe li gor wê bimeşînin."

Derz li pêwendiyên Tirkiye û Başûr ketiye

Li ser çekşandina Dewletên Yekgirtî yên Amerîkayê(DYA) ya ji bo Kobanê û helwesta Tirkiye jî Mahmûd Osaman bibîr xist ku DYA û Tirkiye hevpeymanên hev ên stratejîk in û gellek caran bi aşkera vê yekê tînin ziman. Mahmûd Osman wiha dom kir: "Lê belê di babeta Kobanê û DAIŞ'ê de raya her du dewletên hevpeyman ne wek hev in. Ev cûdahiya rayên wan wê bandoreke çawa li pêwendiyên wan ên siberojê bike mirov nizane. Çimku ger ku di navbera dewletan de arîşeyên pir mezin nebin pêwendî bi tevahî qut nabin. Carinan qels dibin, carinan xurt dibin. Li gor berjewendî û danûstendinên di nav dewletan de diguherin. Ji ber vê yekê ez dikarim bêjim di babeta nêzîkahiya Tirkiye ya kurdan û DAIŞ'ê de derzekî li pêwendiyên navbera Tirkiye û DYA'yê ketiye. Lê mirov nizane gelo di siberojê de wê ev derz mezintir bibe yan jî wê bê pînekirin? Mirov nikare ji niha ve pêşbîniyeke tekûz bike."

Mahmûd Osman angaşt ku nêzîkahiya Tirkiye ya RHK'ê tenê ji bo berjewendiyên wê yên aborî yên wek; neft û gaz û şirketên wê yên ku li Herêma Kurdistan kar dikin e û ji ber berjewendiyên xwe yên di van xalan de pêwendiyên xwe û Herêmê baş kiriye. Osman got: "Ji bilî vê Tirkiye di warê siyasî de piştevaniya Herêmê nake û mirov dikare bêje li dij destkeftiyên başûr e jî. Ji ber vê yekê divê RHK'ê jî li gor vê helwesta Tirkiyeyê gavan bihavêje û di warê siyasî de helwesta xwe di ber çavan de derbas bike."

Kobanê hişmendiya neteweyî geş kir

Di derbarê şerê li Kobanê û helwesta dewleta Tirkiye ya di derbarê kurdan de jî Mahmûd Osman diyar kir ku tekoşîna Kobanê ya li dij DAIŞ'ê helwesteke xurt a niştimanî ya gelê kurd derxistiye holê. Osman wiha dom kir: "Ev helwesteke dîrokî ye û rengê helwestên hemû hêzên kurd ber bi yekîtiya neteweyî ve guhert e û wê biguherîne jî. Li beramber vê yekê helwesta dewleta Tirkiye helwesteke xerab bû. Siyaseta ku Tirkiye dimeşîne siyaseteke pozîtîv nîne. Ev helwesta Tirkiyeyê ne tenê ji alî Rojava û Bakur, her wiha ji alî Başûr ve jî nayê qebûlkirin. Weke tê zanîn dewleta Tirkiye û Rêveberiya Herêma Kurdistanê(RHK), ji ber danûstendinên aborî yên li ser neft û gaz û beşên din ên bazirganiyê, têkiliyên xwe xurt kiribûn. Lê belê li gel ev têkiliyên baş jî, ev helwesta Tirkiyeyê li başûr dilşikestinekê peyda kir. Başûr têgihîşt ku di derbarê destkeftiyên kurdan de Tirkiye xwedî helwesteke baş nîne û siyaseta Tirkiyeyê di vê babetê de neguherî ye. Yanî Tirkiye di derbarê têkbirina destkeftiyên kurdan de dikare meyla xwe bide ser rêxistineke weke DAIŞ'ê jî."

Iraq niha nikare daxwazên kurdan bi cih bîne

Di derbarê arîşeyên di navbera RHK'ê û Hikûmeta Navendî ya Iraqê de jî Mahmûd Osman angaşt ku Haydar Îbadî ew çend ne hêzdar û tuwana ye ku dikaribe van arîşeyan çareser bike. Osman rewşa Iraq ya niha bi bîr xist û got: "Wek tê zanîn, di destpêka damezirandina hikûmeta Îbadi de kurdan 3 meh qewl dabû ber Îbadî da ku daxwazên kurdan bi cih bîne.

Lê heta niha, di navbera RHK'ê û hikûmeta navendî de danûstendinên fermî destpênekirine. Wisa xuya dike ku wê ev arîşe dom bikin, lewre her du alî jî niha bêdeng in û li dij DAIŞ'ê di nav şerekî dijwar de ne. Piştî qewlê 3 mehan yê ku aliyê kurd dabû ber Bexda, çareseriyek pek neyê, wê kurd li hev bicivin û biryara xwe bidin. Lê gelo ewê biryara serxwebûnê bidin an na? Ez nizanim."

Li ser angaşta 'ji bo hewcedariya wê bi Tirkiye nemîne, DYA dixwaze li Hewlêrê frokexaneyekê veke' de jî Mahmûd Osman diyar kir ku piştî arîşeyên di navbera Tirkiye û DYA de rû dan, mimkûne ku DYA li nêzîkî Hewlêrê frokexaneyekî veke, lewre ji bo şerê li dij DAIŞ'ê, wek stratejîk pêdivî bi frokexaneyeke wisa heye. Osman got: "Bêguman frokexaneyeke bi vî rengî ji bo siberoja Herêma Kurdistan wê bibe sparteyeke baş û wê hewcedariya DYA a Tirkiyeyê jî ji holê rake."

Di dawiya axaftina xwe de di derbarê angaşta ku 'Di navbera PDK û YNK'ê de arîşe hene' de jî Mahmûd Osman hebûna arîşeyan piştrast kir û got: "Bêguman arîşe hene lê belê hebûna arîşeyan tiştekî xwezayî ye. A grîng ew e ku arîşe bêne çareserkirin."

Bexçeyê bihûştê warê Adem û Hawa: Göbeklitepe

Çîroka Xerabreşk wiha destpê dike: Di 1994'an de, rojekî şivanekî bi navê Mehmûd Kiliç li devera Xerabreşk ku ji alî bakur-rojhilat ve 20 km nêzîkî Rihayê dikeve, dema pezê xwe diçêrîne kevirekî çargoşe ku li serê hin teşe û nexş hene dibîne. Piştî ku Mehmûd Kiliç kevir dibe û radestî rayedaran dike, ev dever roj bi roj geş dibe. Dever bala zanyar û arkeologên navdar ên cîhanê dikêşîne û vekolîn destpê dikin. Piştî vekolînan diyar dibe ku ev dever di bin axa xwe de gencîneyeke ku dikare dîroka cîhanê ji nû ve binivîse dihewîne. Nêzîkî 20 perestgehên ser wan vekirî ku niha wek yekem perestgehên cîhanê têne qebûlkirin têne dîtin. Piştî van perestgehan, bi vekolanan re diyar dibe ku ne tenê perestgeh her wiha li dora perestgehan bajarekî mezin jî heye. Di vê bareyê de Berpirsê Înstîtuya Arkeolojî ya Almanya Prof. Dr. Klaus Schmidt ku serokatiya vekolînên Xerabreşkê dike, diyar dike ku pêşî perestgeh lê dûre bajar hatiye dîtin û di derbarê grîngiya Xerabreşkê wiha dibêje: "Avasazên van perestgehan û vî bajarî, yekem kes in ku pirsên wek; 'Gerdûn çi ye?' û 'Em ji bo çi li vê derê ne?' ji xwe dipirsin." Piştî vê gotina xwe Schmidt wiha dom dike: "Ew mekanê ku di Kevalên Asûriyan û di Tewradê de wek Bexçeyê Bihûştê tê nîşandan Xerabreşk e."

Dîrok ji sumeriyan destpênake

Gencîneya 12 hezar salî: Xerabreşk

Kalê Badî

Her çiqas, ji ber bêaramî û qeyranên siyasî û civakî qadên ku dewlemendiya dîrokî ya mezopotamya dîtbar dikin, bi zanebûn bêne piştguhkirin jî, di nav van arîşeyan de hin lêkolînên zanistî jî têne kirin. Yek ji van qadên grîng ên ku têne piştguhkirin û ji alî ferasetên desthilatdaran ve rengê wan têne guhertin jî qada arkeolojiyê ye. Li gel hemû piştguhkirin û rengguhertinan jî, di vekolînên arkeolojîk ên ku di van salên dawî de li hin deverên Kurdistanê têne kirin de bermayiyên ku dikarin zanyariyên me yên di derbarê dîroka dinyayê de biguherînin dertêne holê. Ev çend deverên wek; Qotê Berçem, Newala Çorî, Çemê Halan, Ziyaret û Xerabreşk ku em qala grîngiya wan dikin, bi xebatên arkeolojîk ên ku di van salên dawî de têne kirin, rêçên gencîneyên bêhempa yên piştrasteyên dîrokê şanî me didin. Di vê babetê de dil dixwaze van deverên grîng ên dîrokî bi kitekitî vekole û grîngiya van deveran pêşkêşî xwendevanan bike, lê ev babet û deverên ku şayanî gotinê ne nikare bi raporteke rojnamegerî bêne vegotin. Lewre me jî hewl da xwe ku em berhem û bermayiyên dîrokî yên ku bi xebatên arkeolojîk ên li devera Xerabreşk û Ziyaretê derketine ser rûyê erdê, bi rêzenûçeyekê bi we bidine nasîn.

Piştî vekolînên arkeolojîk ên li Xerabreşk û Ziyaretê hatin kirin piştrast bû ku dîrok û nivîs , weke ku heta niha dihate zanîn, ji sumeriyan destpê nake.

Ne qada jiyanê qada perestinê ye

Avahiyên Xerabreşkê ji 10 an jî 12 stûnên kevirî yên bi teşeyên tîpa T'yê ku bi gloverî hatine çikandin pêk tên. Di navbera van stûnan de dîwarên kevirî hatine lêkirin û li navenda van stûnan jî du stûnên mezintir li hemberî hev hatine çikandin. Li ser hemû stûnan teşeyên mirov û dest û pêyên mirov û teşeyên hin ajalan wek sembolên razber an jî qewarte hatine nexşîn. Di nav teşeyên ajalan de yên herî pir hatine nexşîn teşeyên berazên kovî, rovî, mar, werdekên avî û sîsarkan in.

Xerabreşk navendeke perestîş a civakeke nêçîrkar û berhevkar e û li gor dema xwe, xwedî pergaleke baweriyê ya pir pêşketî ye. Tê payîn ku ev berhemên perestîş ji heyama neolîtîk a beriya keşfa dîzik û qafik e. Bi gotineke din, ji dema navbera salên 9600 û 7300 ên B. Z. ye. Li gor vê payînê mirov dikare bi hêsanî bêje ku Xerabreşk 11600 salî ye. Ev payîn li ser berhemên piçûk ku temenên wan hatine tespîtkirin hatiye kirin. Li gel van tespîtan, berhemên ku ji ber mezinahiya wan derfet çênabin ku temenê wan bêne tespîtkirin jî hene û li gor lêkolînan ev berhemên mezin ji heyama ipîpaleotîtîk a ku çend hezar sal ji heyama paleolîtîk kevntir a. Her wiha li gor lêkolînan tê payîn ku Xerabreşk, heta salên 8000 ên B. Z. jî wargeheke jiyana civakî bûye û piştî van salan hatiye terikandin.

Namzeta mîrateyên cîhanê ya UNESCO

Li jora Xerabreşkê li ser paleke 15 mîtro bêndereke ku frehiya wê 300 x 300 mîtro ye û ji alî şêniyên deverê ve wek Ziyaret hatiye binavkirin heye. Li derdora van perestgehan ocax û kargehên keviran jî hene. Li ser vî palê Ziyaretê, ji rojhilat ve Çiyayên Toros û Qerecdax, ji rojava ve rêzeçiyayên ku Deşta Riha û ya Feratê ji hev vediqetîne, ji başûr ve jî heta binxetê Deşta Herranê tê dîtin. Bêguman ji ber vê balayiya xwe û ji ber ku ev dever xwedî kevirekî pihêt ê kilsî ku li tu derî nayê dîtin e, perestgeh li vê derê hatine avakirin. Bi hemû van taybetiyên xwe Xerabreşk şayanî dîtinê ye û di siberojê de dikare bibe cihekî grîng ê turîzmê. Ji ber kevnarî û taybetiyên mîmarî û perestiyê, di 15'ê Nîsana 2011'an de Xerabreşk wek Namzeta Mîrateyên Dinyayê ya UNESCO'yê hate nîşandan.

Ji ber ku li gellek deverên Newala Çorî jî piştî vekolînan berhem û perestgehên ku bi teşeyên xwe yên mîmarî dişibin yên Xerabreşkê, tê payîn ku ev her du dever bi hev re têkildar in. Stûnên ku li Newala Çorî derketine holê ji yên Xerabreşkê nêzîkî 2 mîtro piçûktir in. Ji ber hevşibînên mîmarî û teşeyî, tê payîn ku Xerabreşk ne tekane wargeha perestgehan e, li gel wê çend perestgehên din jî hene. Di vê mijarê de cûdahiyek berbiçav heye: Stûnên van deverên din bêtir dişibin stûnên Xerabreşkê yên ku di demên nêz de hatine çêkirin û ev jî diyar dike ku perestgehên Xerabreşk ji yên deverên din pir kevntir in.

Kurtedîrokçeya Xerabreşkê

Perestgehên Xerabreşkê, di sala 1963'an de, di kêliya vekolînên rûerdî yên Projeya Vekolînên Beriya Dîrokê yên Bakurê Kurdistanê ku bi hevkariya Zanîngeha Chicago û Zanîngeha Stenbolê têne bi rêvebirin têne keşfkirin. Hin palên ku diyare bi destê mirovan hatine çêkirin û hin şkestokên bermayiyan bala arkeologan dikêşînin. Piştî hin lêkolînên rûberî têne kirin, li gor tespîtên wê demê hatiye gotin ku ev der wargeheke ji dema Paleolîtîk, Epîpaleolîtîk û Neolîtîka bê Kîsik û Qavik e. Lê belê ji bilî van vekolînan tu kar û xebat nehatiye kirin. Piştî salan, di 1980'an de Arkeolog Peter Benedict di gotara xwe ya bi sernavê "Survey Work in Southeastern Anatolia" de qala Xerabreşkê bike jî, li herêmê tu xebat nayêne kirin. Axir, di 1994'an de ji Zanîngeha Heidelbergê, Arkeolog Klaus Schmidt, li herêmê vekolînek dike û bi vê vekolîna wî tê tespîtkirin ku Xerabreşk gencîneyeke bêhempa ya beriya dîrokê ye. Piştî vê hişyariyê, di 1995'an de, bi serokatiya Mûzeya Rihayê û bi Şêwirmendiya Zanistî ya Prof. Dr. Klaus Schmidt vekolîn têne destpêkirin. Ji 2007'an şûnve jî ev xebatên vekolînê bi Statuya Biryara Desteya Wezîran û bi serokatiya Klaus Schmidt dom dikin.

Qers
Serhed a seqem, çem û çiyayan

Welat Baz

Bajarê Qersê li Bakûrê Kurdistanê, sînorê Tirkiye, Ermenistan, Gurcistan û Kurdistanê jihev diqetîne. Bajêr ji rojava ve cîranê Erziromê, ji bakûr ve cîranê Erdexan û ji başûr ve jî cîranê bajarê Îdir û Agirî ye.

Qers di nav hêlîlarên 42 û 44 û di nav hêlîpanên 39 û 41an de cîh digre.

Erdnîgar

Pîvana xaka bajêr nêzî 10 hezar km^2 ye. Ji xaka Qersê % 38 çiya ye. Çiya û girên erdîma Qersê dûmahîka sîlsîleyên çiyayên Serhedê ne. Ev sîlsîle li nêzî Navça Qamişan jihev diqete û dibe dûşeq. Ji çiyayên Qersê, Çiyayê Sîpanê (2.909 m), Çiyayê Pîvazan (2808 m) û Çiyayê Ziyaretê (2838 m) bilind e. Derûdora van çiyayan bi deşt û platoyên fireh hatine dorpêçan. Dîsa çiyayên din ku bi vê sîlsîleyê ve girêdayî ne jî evin: Çiyayê Kisir (3197 m), Çiyayê Allahûekber (3120 m) Çiyayê Ala, Çiyayê Devênaxê, Çiyayê Dohnî, Çiyayê Hecîxelil. Di sîlsîla ku ber bi Agirî ve diherke de jî, Çiyayê Zorê (3196 m), Çiyayê Xwarê hene, ku bilindahiyên wan li seriya 3 hezar metreyî ne.

Çem

Xaka Qersê perçeyeke tejena Derya Xazarê ye. Ji ber vê yekê jî gelek av, rûbar û kanî li erdîmê hene. Bajarê Qersê ji alî avên sererdê ve jî dewlemend e. Çemên herî girîng di xaka bajêr de Çemê Erez e. Erez herçiqas ji quntarên Çiyayên Çewlikê dizê jî bi Qersê ve tê naskirin. Çem piştî ku di nav xaka Kurdistanê de 450 km dirêj dibe, diherike diçe Ermenistanê û sînorê nav Ermenistan û Kurdistanê kefşdike. Ji bilî vî çemî Çemê Cehî, Çemê Qersê û Çemê Kuran jî erdîma Qersê avdidin.

Axa Qersê ji alî golên xwe ve jî dewlemend e. Di nav van golan de a mezin li nêzî navenda bajêr Gola Zûrzûnan (120 km^2), li nêzî Navça Cilawûz Gola Belgîran (3 km^2), li nêzi Navça Qaxizmanê Gola Qulingan, Gola Çenglî û di tixûbê Ermenistanê de jî Gola Karzak hene.

Lawirvanî

Bajarê Qersê bi deşt û mêrgê xwe ve devereke lawirxwedîkirinê ye. Li Kurdistanê di hilberîna şîr de cîhê sereke digre. Şîr di mehên havînê de di tesîsên gundan de tê bikaranîn. Li bajêr fabrîqa pênêr û şîrê hişk di sala 1967'an de hatinê avakirin, lê di bin qapasîteya xwe da kar dikin.

Xaka Qersê ji alî madenan ve jî dewlemend e. Li nêzî navenda bajêr 4 milyar ton rezerwên perlît heye. Lê ev maden niha nayê bikaranîn. Herwiha li nêzî Navça Qaqizman 50 hezar ton arsenîk û 30 hezar ton asbest heye. Dîsa li nêzî Qaqizmanê 465 hezar ton manyezit û 60 milyon ton xwey heye. Navça Qulpê jî ji alî madenên xwey ve dewlemend e. Li Qamişan jîps û li Qulpê jî lînyît heye.

Rêvebirî

Qers li gor pergala rêvebiriyê parêzgeh e. Şêniya bajêr nêzi 400 hezar e. Bi navên Dûgur (Akyaqa), Zarûşad (Arpaçay), (Têkor) Digor, Qaqizman (Kağızman), Cilawûz (Susuz), Qamûşan (Sarıkamış), Selîm navçeyên bajêr hene. Herwiha ji 500î zêdetir gund bi bajêr ve girêdayî ye. Şeniya bajêr 322 hezar e. Heta sala 1991'an parêzgehên Erdexan û Îdirê jî bi Qersê ve girêdayî bûn.

Di 20 salên dawîn de ji ber sedemên aborî, civakî û siyasî li Kurdistanê koçberiya navxweyî destpêkir û Qers jî bû hedefa koçberan. Qers jî di warê koçberî û koçdayînê de bajarekî sereke ye. Ji aliyekî ve hersal bi hezaran Qersî koçî bajarên mezin dikin, ji alîkî ve jî bi hezaran malbat ku ji ber derfetên aborî û tahdeyên rejimê direwin, berê xwe didin Qersê.

Ev bajarê ku têrî xwe nakê ji sedemên koçberiyê ketiye rewşekî xerab. Li derûdora bajêr ji niha ve

gelek taxên ku ji xizmeta şaredariyê bêparin hatine avakirin.

Nav

Li gor çavkaniyên dîrokî navê bajêr di demên kevn de, 'Armanya' ye. Navê ku niha tê bikaranîn jî, ji gotina 'Qarasak' tê. Tê hezrkirin ku ev nav ji êlekî ku b.z li deverê bicîh bûye, tê. Li gor hin baweriyên din navê bajêr ji gotinekî zimanê Gurcî tê, ku ew jî tê wate ya 'Bajarê Biderî.' Kurd ji bajêr re Qers û ji heremê re jî Serhedan dibêjin. Navê bajêr ê fermî jî Kars e.

Dîrok

Ji ber ku Bajarê Qersê wek deriyeke ku Kurdistanê bi Qafqasan û Derya Reş ve girêdide, ji demên kevn ve cîhekî runiştvaniyê ye. Li gor lêkolînên arkeolojîk, li vê heremê jiyana mirovahiyê di dema paleolîtik, yanê 10 hezar sal b.z destpêdike. Qasî ku dîroka nivîskî jî qeyd dike, b.z di sedsalên 9an de Ûrarto li deverê tên dîtin. Piştî Ûrartoyan ku ew dibin bandora êrişên İskît û Kîmmeran de têkdiçin, demekî kin Medî û piştî wan jî Persî heremê digrin bin bandora xwe. Împaratoriya Pers wek mîrantiya jihev veqetiya bû. Qers jî yek ji van mîrantiya bû. Piştî ku Îskenderê Mezin di sala 331'an de Artêşa Pers di şerê Hewlêrê de jihev belavkir, Qers jî ket destê Artêşa Mekedonî. Heta p.z salên 642'an ku Kurdistan ket destê Artêşa Ereb, bajarê Qersê di destê fermandarên Romayî de ma.

Piştî ku demek kin Sasaniyan heremê bidestxistin, li ser heremê di nav Bizans û Ereban de şer destpêkir. Di sala 1061'an de jî Alparslanê Selçûqî ket heremê. Qers herçiqas di nav van dewlet û şaristaniyan de dest guhert, rêvebiriya heremî di destê mîr û eşîrên Kurdan de bû. Piştî dagira Selçûqiyan, Gurciyan jî çav berdan heremê û gelek car Qers di nav wan û Selçûqiyan de dest guhert. Bajêr heta sala 1534'an ku ket destê Osmaniyan, gelek car bû hedefa artêşên dagirker. Bajêr di dema dagira Moxolan û Artêşa Tîmûr de hat xerakirin.

Piştî desthilatiya Osmaniyan, herem heta salên 1800an di nav wan û Sefewiyan de bû sehna şer û carcaran dest guhert. Di sala 1767'an de leşkerên Osmanî ku li heremê li Kurdan tahdê dikirin, bûn sedemên serhildana gel. Di encama vê serhildanê de bajêr xesar dît û Paşê Osmanî Mihemed hat kuştin. Di vê demê de li gor salnameyên Osmanî, Qers lîwayeke Eyaleta Erziromê ye.

Di şerê 1807'an de Artêşa Rûs cara yekem Qersê dagirkir. Heta salên 1876'an bajêr sê caran ji alî Artêşa Rûs ve ji Osmaniyan hat girtin. Di dema şerên Qersê de gel koçdikir û bajêr xesarên mezin didît. Wek mînak ku di sala 1878'an de bajêr ket destê Artêşa Rûs, 82 hezar kes berê xwe dan Erziromê. Di salên ku di bin rêvebiriya Rûsan de derbasdibû, Qers gelek guherî. Mîmarî û demgrafya bajêr jî guherî. Di van salan de ku Qers bi pergala 'Oblast' dihat birêvebirin. Li bajêr ji alî Rûsan ve bi navê Qers kovarekî dihat derxistin. Li gor çavkaniyên Rûsan, di sala 1897'an de şêniya bajêr 224 hezar kes bû. Ji vê nifûsê 120 hezar Musluman, 3 hezar Êzdî û 50 hezar jî Ermeni û ê din jî Ortodoks bûn. Qaqizman, Oltî û Erdexan jî wek xopanên Qersê bûn.

Di dema êrişa Rûsan de ji ber ku gelê Qersê berxwedida, ji bac û leşkerdayinê azad bû. Di Şerê Cîhanê ê Yekem de Qers di nav Artêşa Rûs û Osmanî de bû bereyeke girîng. Di encama şerê van salan de Enver Paşa Osmanî 90 hezar leşkerên xwe ku pirê wan Kurd bûn, di seqema Qamişan de da kuştin. Di encama pevçûnan de herema Serhedê cardin ketibû destê

Keleh

Kela Qersê di sala 1152'an de bi fermana Siltan Melik, ji alî Mîmar Fîrûz ve hatiye lêkirin. Kele di sala 1386'an de di sefera Tîmûr de xerabûye. Ji ber girîngiya xwe di dema Siltanê Osmanî Muratê Sêyem de jî cardin hatiye tamîrkirin. Kele ji pênc qat dîwar hatiye rîsandin. Ji kela navîn û kela derve pêk tê. Kela navîn heta îro li ser xwe maye. Bermayiyên kela derve jî hîn hene. Di kelê de 220 birc û 2080 mezgel hene. Kela nevîn 3500 metre dirêj e. Di vir de depoyên xwarin û vexwarinê û qurfeyên leşkeran cîh digirt. Di serê sedsala 18'an de jî di kelê de 47 mizgeft û mescît û gelek xanî û dikkan hebûn. Sê deriyên bi navên Deriyê Avê, Deriyê Navîn û Deriyê Behrampaşa tên naskirin.

Bermayiyên Anî

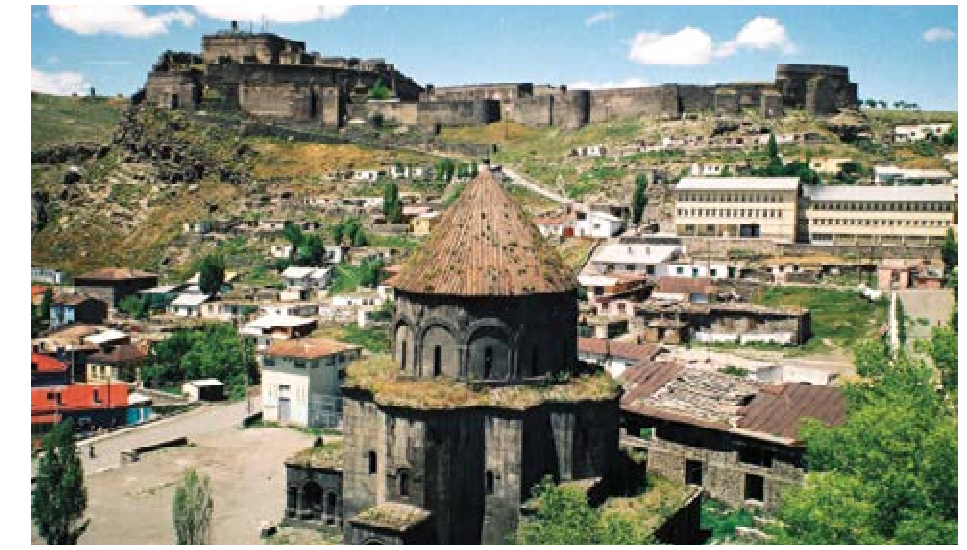
Bermayiyên Bajarê Anîi 48 km durî Qersê, di nav sînaorê Navça Zarûşad de ye. Navê vî bajarê kevnare ji mabedeke Aryanî tê. Di demên kevn de evder bi navê Anahîta dihat naskirin. Anahîta yezdaneke Ariyên kevnare ye. Gelek nîşaneyên dema pûtperestiyê li nêzî Bajarê Anî hatiye tesbîtkirin. Li deverê b.z jî şaristanî hebûne. Li gor hin çavkaniyan di sedsala 5an de li vêderê keleyekî hebûye.

Bajar b.z di salên 350'an de ji alî qralê Arsakan, Karampart ve hatiye avakirin. Ev şaristanî li Bajarê Aniyê 500 sal hukum ajotiye. Ji ber ku li ser rêya karwanên bazirganiyê bûye, di dema xwe de nawendeke mezin bûye. Sûrên dora vî bajarê qedîm, di salên 970'an de ji ali Qral Sambat ve hatiyê çêkirin. Di dema Şedadî û Osmaniyan de jî diwarên sûrê hatine dirêjkirin.

Dema şaristaniya Baxratan di dîroka Ani de, dema herî pêşketî ye. Gotina 'edaleta Nûrşîrwan' ji wê demê maye. Nûrşîrwan begekî Kurd bûye û vî bajarî bi salan birêvebirî ye. Ev bajar ji ber girîngiya xwe ya stratejîk di pêvajoya dîrokî de gelek car buye hedefa êrişkaran. Şaristanî û dewletên wek Bizans, Osmanî, Qereqoyinî, Selçûqî, Moxolî, Gurcî û Xarzemşahî bi dorê vî bajarî dagirkirine û di destê xwe de hiştine. Bajêr ji ber ku bûye sehna şer û dorpêçanan, gelek car xerabûye û ji nûh ve hatiye avakirin.

Şeş deriyên bajêr hebûne. Deriyê Ecem û deriyê Çemê Mixmix ji rojhilat ve vedibe. Deriyê Rêya Avê li rojhilat dikeve. Li bakûr jî sê derî hene. Deriyê Beden, Deriyê XÎdirellez û Deriyê Navîn. Li ser Deriyê Navîn motîvên şêran û kitaba reş heye. Li milê çepê motîvekî mar heye ku li sitûnekî lefandiye. Ji bilî van, li ser diwarên sûrê gelek motîv û neqşên şaristaniyên cuda hene.

Elbet gelek berhemên ku di Bajarê Anîi de cîh digrin jî navdayî ye. Dêra Ezîz Patrîk yek ji wan e.

Li bajêr hostetiya rûs, ermen, tirk, kurd û gelek gel, ol û neteweyên din, li her kuçeyê xwe nîşan dide

Deşt

Bajarê Qersê deverekî zozanên bilind, gelî û deşta ye. Ji xaka bajêr % 60 deşt, gelî, mexer û zozanin. Deşta herî fireh di erdnîgara bajêr de Deşta Qersê ye. Ev deşt ji nêzî Navça Selîmê destpêdike, ji başûr ve heta Erdexan, ji rojhilat ve jî heta Qamişan û sînorê Ermenistanê dirêj dibe. Li Bakûrê Kurdistanê deşta herî fireh e. Pîvana vê deştê 2500 km^2 ye. Li Deşta Qersê ji ber serma û seqemê kiştûkal nayê kirin. Lê deşt bi giya û mêrgên xwe ji bo xwedîkirina lawiran wek depokî ye.

Ji bilî vê deştê, li nêzî Navça Gole, Deşta Kura, Deşta Xaçûwan û Deşta Xanak jî hene. Li van deştan ji ber ku bihar û havîn kin dajon, kiştûkal nayên kirin. Li erdîma Qersê gelek gelî û zozanên navdayî jî hene.

Qatedral

Qatedrala bajêr di sala 1010'an de ji alî Sembatê dûyem ve hatiye çêkirin. Piştî ku Selçûqî Qersê bidestdixin, ev qatedralê wek mizgeft bikartînin. Avahî di sala 1319an de di erdhejekî de xesar dîtiye û carek din ji alî Mîmar Trîdît ve hatiye avakirin. Qatedral yek ji wan berheman e ku li Bajarê Anî li ser piya maye.

Dêra Dayika Meryem ku perçeyekî qatedralê bûye piştî dagira Osmaniyan wek mizgeft hatiye bikaranîn û bi navê Mizgefta Fethiye hatiye naskirin.

Manastira Keçan, yek ji berhemên ola Îsewiya ye ku di xerabeyên Bajarê Anî de hatiye tesbîtkirin. Manastir di sedsala 12an de hatiye avakirin. Li keviyên Çemê Cehî, yanê Arpaçayê li ser zinnaran e. Li derûdora avahiyê sûrekî hatiye avakirin. Di nav gel de bi navê 'Dêra Kevokan' tê naskirin. Li ser di dîwarên hindir û derve gelek neqş û motîv hene.

Berhemeke Îslamî di Bajarê Anî de Mizgefta Menûçerx e. Mizgeft di sala 1072'an de ji alî Qralê Şedadî Ebû Suca Menûçerx ve hatiye înşakirin. Şedadî eşîrekî Kurdin û di salên 800-1000'an de li Qafqasan dewletekî damezrandine. Manûçerx mizgefta yekeme ku li Kurdistanê piştî belavbûna ola Îslamê hatiye çêkirin. Mizgeft heta dawiya salên 1800'an dî jî mayê û paşê xerabûye. Niha hin perçên diwar û minara mizgeftê mane.

Li ser xaka Kurdistanê yek ji rêçên destpêka serpêhatiya mirovahiyê li başûrê Navça Qaqizmanê hatiye dîtin. Ev bermayî ji dema Kalkolîtîk mane û 4 hezar sal ji Îsa pîrtirin. Di dema kalkolîtik de cara yekem însanan madenên sifir bikaranîne. Rêça sifirvaniyê li Bajarê Aniyê û li ser girekî Gundê Azad hatiye tesbîtkirin. Li Aniyê dîwarên kevirîn ên bêxerc hatine avakirin û perçeyên firaqan nîşanê vê demê ne.

Bajarê Qersê li ser rêya hevreşim e. Ev rê di demên kevn de ku teknolojiya seyrûseferê pêşneketibû, ji Derya Spî destpêdikir û dirêjî ta nava Çinê dibû. Navê vê rêyê jî ji Hewreşîmê Çinê tê. Ev rê di dîroka mirovahiyê de, ji bo belavbûna olan, ramanên felsefî û adet, tore, ziman û çanda gelan rolekî mezin leyistiye. Qers ji ber ku cîhekî bêhndana rêwiyên rêya hevreşimê bû, ji vê taybetiyê sûd vergirtiye.

Bîra Qederê

Kitêba Mehmed Uzunî ser o

Murad Canşad

Wisarê 2007î bi. Rîpelê kultur û hunerî yê rojnameyêk de xeberêk/nuşteyêk estbî. Tercumanêk -ke kitabê romannuştox Memed Uzunî kirdaskî (kurmanckî) ra tercumeyê tirkî kerdbî- ziwan û eseranê Memed Uzunî ser o qisey kerdbî, Memed Uzunî des hezar ra zîyadêr çekuyê neweyî viraştê û dîyarîyê ziwanê kurdkî (kirdaskî) kerdê, vatbî. Mi ke no nuşte wend ez pê yeqîn nêbîya. Xora yew nuştox romanê xo de çend hezar çekuyan xebitneno ke M. Uzunî tena bi sereyê xo ya, bi romananê xo, des hezar ra zêde çekuyanê neweyan dîyarîyê kurdkî (kirdaskî) bikero? Hesabê vatoxî gore wina aseno ke M. Uzunî romanê xo tewr kêmî bi se hezar çekuyan a nuştê.

Hetêk ra pê yeqîn nêkerdiş hetêk ra ters û omîdşikîyayîş...

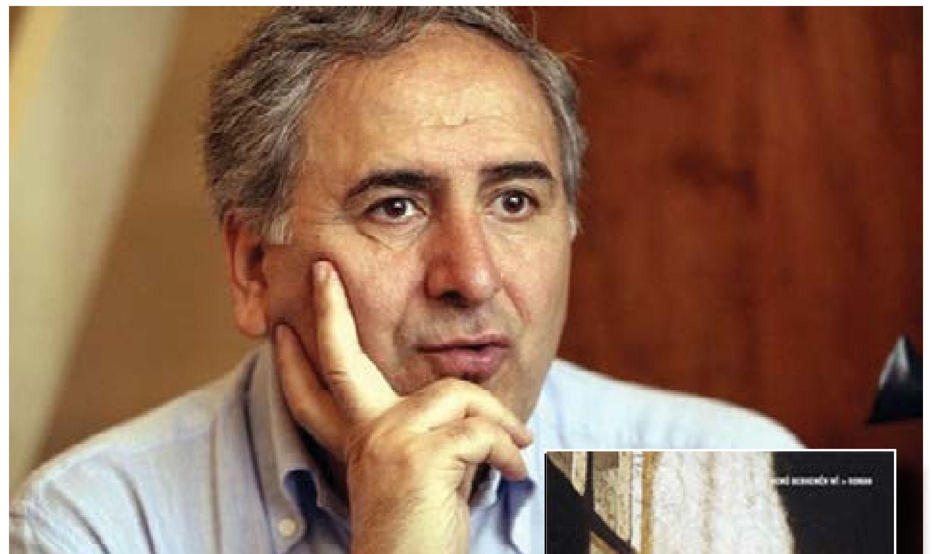
Qey ters û omîdşikîyayîş? Rewna çimê mi tede bî ke ez romananê M. Uzunî bi kirdaskî biwana. Eke vatena tercumanî rast a, ez do çitur biwana, çitur fehm bikera? Ez do heqberê nê karî ra çitur bîyera? Mi romanê M. Uzunî tayê bi tirkî wendbî. Ziwanê xo giran nêbî. Sivik û zelal bî. Feqet mi hetanî a roje eserê ey bi ziwanê ey a nêwendbî. Mi dest bi nê karî kerd. Çend ferhengî nayî pêser. Romanê M. Uzunî hem bi kirdaskî hem zî tercumeyê ey ê tirkî peyda kerdî. Mi "Sîya Evînê" ra dest pêkerd. Dima "Rojek ji Rojên Evdalê Zeynikê"... Ziwanê xo sivik o, rehet fehm beno. Mi vat, no yeno a mana ke kirdaskîya mi zaf zaf aver a!

Sîya-sipî û Renga-rengîye

Fotografo verên manzarayêk a. Serre 1893; ca, Kadikoy-Moda. Wisar o, menga gulane. M. Uzunî fotografo verên girewto xo ver, dergûdila manzaraya fotografî teswîr keno: Govenda rengan, keskayî û hêşînayîye, asmêno kewe-kehlî, erdo şêno zergun... Derê, wina yo? Fotograf ke 1893 de ameyo antene rengîn o? Ney! Fotografê ê demî sîya-sipî yê. Ca-ca senetkaran fotografî bi boyax û firçeyan a rengnayênê. Feqet nuştoxî qet behsê çîyê winasî nêkerdo.

Pitik Çi Wext Hesneno, Çi wext Vîneno

Nuştox rîpelê 13. de wina vano: "Keyeyê Bedrî Paşayê Bedirxanî de rojanê gulana 1893î ra rojêk, lez-bez û endîşe esto. Pitikêk rayîr ra yo. Xanima Emîn Alî Bedirxanî Semîha Xanime ver bi welidnayîş a."

Ez do tîya hebêk îzehet bida. Bedrî Paşa datê Celadetî yo. Pitiko ke rayîr ra yo, Celadet o. Emîn Alî Bedirxan pîyê ey, Semîha Xanime zî maya ey a. Emîn Alî ameyo keyeyê birayê xo de bi ca bîyo, Semîha Xanime keyeyê vistewreyê xo de barê giranî ver de ya.

Ma dayîka Celadetî qey keyeyê vistewreyê xo de barê giranî ver de ya? Ê çi sebeb ra ameyê keyeyê Bedrî Paşayî de bi ca bîyê? Cewabê nê persan rîpelê 15. de esto: "Tîya ra mengêk raver, keyeyê Emîn Alî Bedirxanî zî ke terefê Kadikoy de, Qiziltoprak de bi, veşa. Înan zî teftalê xo arêdayo ameyê qonaxê Bedrî Paşayî." Tîya ra fehm beno, wexto ke keye veşeno Celadetî pîzeyê dayîka xo de heşt mengê xo temam kerdê.

Cumleyanê corinan dima nuştox desta-dest fekê Celadetî ra wina dewam keno: "Ya, hîna ke ez nêaebî dinya, adirê Îstanbulî keyeyê ma wêran kerdbî. O adir û bi vatena to, ê tulumbacîyê Îstanbulî hurdî-hurdî yenê mi vîr zî. Hetêk ra adir û kile, hetêk ra zî qîr-qîre û xir-cire, rî-rîçik, cil-corê ê tulumbacîyan..." Merdim nêzano ke se bikero, bihuyo yan bibermo.

Ya, Celadet hîna nêameyo dinya, hîna ke pîzeyê dayîka xo de yo, feqet adir û kila ke keyeyê înan wêran kerdo yeno vîrê ey! Qîr-qîre û xir-cira tulumbacîyan zî yeno vîrî. Kinckiswetê tulumbacîyan zî...

Sureya Lajê Kamcîn dayîke yo?

Derê, çend domanê Semîha Xanime estê? Celadeto ke Semîha Xanime pê birênan ver de ya domanê aye yê çendin o? Nuştox rîpelê 15. de vano domano diyin o.

"Domano ke nika rayîr ra yo, domano diyin ê Semîha Xanime yo. Ney ra des serrî ver zî aye domanêk,

lajê xo Sureya ardbî dinya. La bi nê dejê ecêbî nêbî."

Ma hişê xo de bi ca kenê ke Celadet domano diyin o, des serrî ra ver Semîha Xanime lajê xo yo verên Sureya ardo dinya. La hema rîpelêk dima, rîpelê 16. de her çî beno têmîyan ra. Nuştox nafa (na fine, na rey) vano: "Emîn Alî Beg ha reyna beno pî. Lajêkê ey estbî; Sureya. Dayîka Sureyayî rew wefat kerdbî. Sureya hîna nêbibî diserre, dayîka ey bi nêweşîyêka xidare kewtbî, demêkê kilmî dima wefat kerdbî. (...) Û wexto ke aye wefat kerd, Emîn Alî Begî bi rojan a şînê aye girewt, bi mengan a pê kederîya, şewanê tarîyan ê zimistanî Kadikoyî de nimitkî-nimitkî seba delalîya xo berma."

Ez derg mekera. Emîn Alî Beg mergê dayîka Sureyayî dima xeylê wext vîya maneno, zewaj-mewaj ra dûrî vindeno. Maye û wayî gîraneyê ey de gênê ke reyna bizewijîyo. Peynîya peyêne, Emîn Alî Beg razî beno, ey xizmetkara keyeyî Semîha Xanime de zewijnenê.

Dayîka Sureyayî kam a? Na mesela roman ra doz nêbena. Nuştox verî vano Semîha Xanim a, dima vano wexto ke Sureya diserre bî dayîka ey merde, Emîn Alî Beg Semîha Xanime de zewijîya. Ma nêzanê ke Semîha Xanime dayîka Sureyayî ya yan damêrrîya ey a.

Kulinda Hîraye Kulinda Tenge

Nuştox cayêk de qisa ano qonaxê Emîn Alî Begî ser. Qonax di qatan ra ameyo meydan. Nuştox zere û teberê qonaxî ser o tayê malumatan dano, zere û teber teswîr keno. Wina nuşto:

"Kulinda Emîn Alî Begî qatê cêrênî de ya, la qijkek a, tena merdim eşkeno tede werd bipewjo. Coka hetêkê salone seba sifreyî ameyo abirnayene. Nê şanê zimistanê 1903yî kulfetê keyeyî û mêmanî ê hetê salone de, sifreyê şamî ser o ronîştê."

Ya, rîpelê 40. de wina nuşto. Kulinda (mitbaxa) xo teng a, qijkek a. Ezbeta Bedirxanîyan û kurdê Îstanbulî yê giregirî ge-gane keyeyê Emîn Alî Begî de kom benê, hal-hewalê osmanîyan û kurdan ser o qisey kenê. Qiseykerdiş û mişawireyî dima pêropîya sifre de ronişenê, nanê xo wenê. Nuştox derheqê nê sifreyî de, rîpelê 98. de, fekê Celadet Bedirxanî ra wina vano:

"Wexto ke hewa weş o, sifreyo girs baxçe de, kaleka bîrî de ameyêne rafiştene, rojanê serdan de, kulinde de..." Ancî qalê kulinde rîpelê 239. de yeno kerdene. Mabên ra xeylî serrî vîyartê. Celadet Bedirxan Şam de bi ca bîyo, zewijîyayo û domanê xo estê. Îstanbul ra, waya ey a qije Mezîyete -a zî zewijîyaya û wayîrê keye-kulfetî ya- şona bi dîyarîyê birayê xo. Şan o, kulinde de şamî yena hazir kerdene. Boya werdî yena. Mezîyete birayê xo rê vana:

"Abî, ez vana ê werdî yenê to vîr. Nacnî Sitî û dayîke werd pewtêne. Yeno vîrê to, neke? Wexto ke dat û emikanê ma kulinda ma ya girse kerdêne pirr, bi qise û yarenîye zere kerdêne şên... eynî a boye nika kulinde ra yena."

Ya, kulinda Emîn Alî Begî ya ke "qijkek a, tena merdim eşkeno tede werd bipewjo", roje yena ke ezbeta Bedirxanîyan tede ca bena! Ezbeta Bedirxanîyan ke çend sey merdimî ra pêyena.

Cengê Yewinî de Cebheyê Dewletan

Nuştoxî rîpelê 79. yê romanî de behsê Cengê Cîhanî yê Yewinî kerdo û wina vato: "Cengêkê xidarî yê cîhanî dest pêkerdo, dewletê tewr pîlê hakimê cîhanî kewtê yewbînî. Fransa, Îngilîstan û Îtalya hetêk de; Almanya, Awusturya û Rusya hetêk de."

No malumat xelet o. Cengê yewinî de cebheyî wina nîyê. Hetêk de Fransa, Îngilîstan, Îtalya û Rusya -Dewletê Yewbîyayeyî yê Amerîka badê daxilê nê cebheyî bîyê-; hetêk de Almanya, Awusturya, Bûlgarîstan û Osmanî. (Rolê Bûlgarîstanî zêde nîyo, tena mîyanê Almanya û dewleta Osmanî de bîyo pird, îrtîbatê her di dewletan viraşto.) Cengê yewinî de Almanya û Rusya yeman dayo pêro. Rusya tengîye de menda. Mutefîqanê Rusya waşto ke rayîrê dengizê Marmara ra ardim biresnê Rusya. Osmanîyan nêverdayo. Naye ser o cengê Çanaqele vejîyayo. Hîna ke ceng dewam keno, Rusya de bolşewîkî dest danê îdareyê dewlete ser, hema dima Almanya reyde peymanê aştîye îmza kenê. Nê rî ra seba bolşewîkan ca-ca yeno vatene ke hemkarê Almanya yê, bi piştgirîya Almanya dest dayo îdareyê dewlete ser...

Qudrete yan Mulkîye?

Cengo yewin qedîyayo, dewleta Osmanîyan zêr-zeber bîya. Komara Tirkîya awan bena. Emîn Alî Bedirxan êdî mumkin nîyo ke Îstanbul de bimano. Bar keno şino bi Misir. O, xanima xo, kênaya xo Mezîyete keyeyê lajê pîlî Sureyayî de bi ca benê. Sureya xeylê wext o ke Misir de yo. Uca zewijîyayo û uca bi ca bîyo. Ma rîpelê 133. de musenê ke yew laj, yew kêna, di domanê Sureyayî estê. Laj Heqî, kêna Qudrete... Rîpelê 134. de no nameyê kêneke vurîyeno beno Mulkîye. Rîpelê 136. de zî name Mulkîye yo. Rîpelê 139. de name ancî beno Qudrete.

Hes û Hus

Celadet Bedirxano wayîrê keye-kulfetî desttengîye anceno. Mecbur maneno û qerar dano ke peme biramo. Nê qerarî dima mîreyê kurdan dest erzeno bi karê citêrîye. Hêga ramîyayo, bîr kenîyayo. Dore yê awdayîşî ya. Celadet û serpaleyêk, pîya, hêga awdanê. Rîpelê 255. de nuştox vano:

"Celadet Beg û serpaleyê ey Hesê Qadê do ewro, hêga awbidê."

Serpale seba awdayîşî razî nîyo. Çira ke bîr hîna qewîm nêvirazîyayo serpale terseno ke çîyêko bêyewm biqewimîyo. Îtîraz keno feqet Celadet Bedirxan goş nêkeweno îtîrazê mêrdekî ra. Celadet vano "Ney Heso bira ney... Wextê ma çin o. Ma do awbidê." Nê rîpelî ra fehm beno ke nameyê serpaleyî Hes o. Hesê Qadî.

Rîpelê 257. de Celadet veng dano bi serpaleyî:

"-Huso motorî bişuxulne!"

Yanî, nameyê mêrikî xafila vurîyeno, beno Hus!

Mihemed Salih Bedirxan

Roman de çîyê ke derheqê Mihemed Salih Bedirxanî de ameyo vatene yewbînî nêgênê. O yewero Bedirxanî yo. Nameyê xanima ey Samîya ya. Kênekêka ey bena, badêbadê qehremanê romanî Celadet Bedirxan na kêneke reyde zewijîyeno. Rûşen [Rewşen] Bedirxan...

Rîpelê 141. de nuştox seba Mihemed Salih Bedirxanî, fekê Celadet Bedirxanî ra wina vato:

"Seba tayê kombîyayîş û pêvînayîşan, ez şîbî Şam. Gama ke ez Şam de peya bîya, mi verê xo çarna bi taxa Salihîya, Cisirî Abdî, leyê hemamê Efîfî, keyeyê Salih Begî, lajê datê mi Mehmûdî."

Temam. M. Salih Beg lajê apê Celadetî yo, nameyê pîyê ey Mehmûd o.

Rîpelê 150. de Rûşen Bedirxan, xanima Celadetî, werd pewto, werdî ser o mêmanan de qisey kena û vana:

"- Nê 'kutilkê melake' yê. Vanê Mîr Bedirxanî zaf înan ra hes kerdênê, heta Girît de zî nê 'kutilk'î dayê pewtene. No zî belxurê kengeran o ke kalikê mi Bedrî Paşayî ci ra zaf hes kerdêne."

Temam. Rûşen Bedirxan seba Bedrî Paşayî vana, "kalikê mi". No yeno a mana ke Bedrî Paşa hetê maye ra kalikê aye yo û dayîka xo Samîya kênaya Bedrî Paşayî ya.

Rûşen Bedirxan eynî rîpel de seba Emîn Alî Bedirxanî zî vana "mamê mi". Beno ke Rûşen Xanime rasterast ney la sewbîna seba Emîn Alî Bedirxanî wina vana.Feqet rîpel 61. de nuştox behsê welidîyayîşê Rûşen Xanime keno û wina vano:

"Ya, warezayê Emîn Alî Begî û dezayê Celadet Begî Mihemed Salihî rê kênekêk bîya."Tîya de her çî beno têmîyan ra! No Mihemed Salih Beg çitur beno warezayê Emin Alî Bedirxanî, çitur beno dezayê Celadet Bedirxanî? Ez nêeşkaya ke hişê xo de na mesela rê çareyêk doz bikera.

Nesr û Şîîre

Qehremanê romanî kederîyayo (xemgîn bîyo), bi nameyê "Were Dotmam" çend rêzî nuşte nuşto. Celadet Bedirxan nê nuşteyê xo yê nesrî de behsê "datkênayan" keno, nêzanayîşê qedr û qîymetê înan ser o "datizayan" rê sîtemkarîya xo vano. Nuştoxî roman de ca dayo bi nê nuşteyî (r. 193-194). Feqet nê nesrî ra vato "şîîre". Hem bi xo vato hem zî fekê Celadet Bedirxanî ra... Qet aqilê mi nêgirewt ke no nuşte qey beno "şîîre"?

Netîce

Roman karêko rehet nîyo, sebr û dîrayet wazeno. Ma zanê ke yew roman demêkê dergûdilayî de yeno meydan. Romanî rê serrî lazim ê, ge-ge çendeyê serrî lazim ê. Beno ke hende demê dergûdilayî de çîyo ke ameyo nusnayene hişê nuştoxî de nêmano. Beno ke hedîse û nameyan, çîyanê hurdîyan xo vîrî ra bikero. Feqet peynîya peyêne nuştox mecbur o ke eserê xo biwano, kontrol bikero, bido wendene. Hîna ke eser neşr nêbîyo ganî ser o rinda-rind mişawire û krîtîk bîyero kerdene. Mişawirekerdiş û krîtîkkerdiş çiqas zîyade bibo hende rind o. Bi no tewir eser kamil beno, bêqusûr beno.

Pîrike û Dayîke

Nuştox ca-ca derheqê ezbeta Bedirxanîyan de malumat dano. Behsê ezbete keno. Bingeyê ezbete Mîr Bedirxan o. Keye-kulfetê xo derya yo. Çendeyê xanimî, xeylê lajî û xeylê kênayî... Hûmara tornan çend sey a. Mîyanê hende qelebalixî de ca-ca çîyo ke nuştoxî nuşto yewbînî nêgêno.

Rîpelê 16. de behsê zewajê Emîn Alî Bedirxanî beno. Xanima ey merda, zerrîya ey çin a ke reya diyine bizewijîyo. La keye bê xanime zî nêbeno... Lajek zî bê dayîke mendo ke qet nêbeno. Coka wayî, nas û dostî cehd kenê ke ey îqna bikerê. Nuştoxî wina nuşto:

"Wayanê ey Meleke, Ayşa û Sarîya û bitaybetî zî pîrika înan hemîne Rûşen Xanime linge naya vile ro ke wa bizewijîyo."

Na cumle ra fehm beno ke Rûşen Xanime pîrika înan a. Xora ê zî domanê Mîr Bedirxanî yê... Na yena a mana ke Rûşen Xanime maya (dayîke) mîreyê pîlî (Mîr Bedirxan) ya. Feqet eslê xo de wina nîyo. Rûşen Xanime cinîya Mîr Bedirxanî ya û dayîka înan a. Xora nê qismî ra teber, qismanê bînan de nuştox Rûşen Xanime ra sey dayîka Emîn Alî Bedirxanî behs keno.

Kirdaskîya mi qey hende aver a!

M. Uzun sêwregij o. Dayîka ey kirmanc (zaza) a. Sêwregi de giranîye kirmanckî (zazakî, dimilkî) ser o ya. Kirdaskîya Sêwregi de çeku û qalibê kirmanckî zaf ê. Beno ke ziwanê nuştoxî zî se ra hîris, se ra çewres kirmanckî yo. Ez ca-ca rastê çekuyan ameyêne ke ferhenganê kirdaskî de manaya xo çin bîye la ferhengê Malmîsanijî de manaya xo estbî. Nuştoxî zaf cayan de eynî mana ra hem kirdaskî hem kirmanckî çekuyî têdima rêz kerdê ke merdim vano qey manaya xo cîya-cîya ya. Ez zaf dima gêraya feqet 'çekuyê neweyî' ke tercumekerdox vano, ez rastê înan nêameya. Derê, tercumekerdoxî 'çekuyanê neweyan' ra çi qest kerdbî? Eke seba çekuyanê kirmanckî vano -wina fehm beno ke kirmanckî nêzano- nê çekuyî newe-mewe nîyê. Pîr û pîrbaban ra mendê û beno ke çend hezar serrî ra mîyanê şarî de estê.

Mi dest bi "Bîra Qederê" (Weşanên Avesta, Çapa Yekem, Îstanbul Mijdar 1995) yanî "Bîrê Qederî" kerd. Mi ke dest bi nê romanî kerd, mi êdî 'çekuyê neweyî' caverdayî, ez a doze ra texelîyaya. Çiqas ke ez rêze bi rêze aver şîya ende zî şaş menda. Tayê cumle û paragrafî mi pêsero-pêsero wendî: Derê, ez xelet wanena yan?... Ney, wendişê mi xelet nêbî, nuştoxî eynen wina nusnabî. Çimê mi ziqa-ziq rîpelê kitabî ra mendênê: Merdim çitur hende şaş û xelet nusneno? Derê, M. Uzunî qet nuşteyê xo kontrol nêkerdo ke tede çi esto, ey çitur nuşto? Qet nas û dostê xo çin bîyê ke eserê ey biwanê, xeletîyanê ey bivajê? Wa nas û dostî uca bimanê. No kitab yew weşanxaneyî girewto weşanayo (neşr kerdo), ma înan qet nêwendo ke tede çi esto çi çin o? Nika eke yew-di cayan de xeletîyê xo bibê, merdim vano normal o, ende zî beno.

M. Uzunî no romanê xo şîyês "fotograf"an ra pêardo. Her fotograf qismêk o. Her fotograf cîya-cîya bîyo berêk, nuştox ê berî ra kewto bi zere, heyatê Celadet Alî Bedirxanî welidîyayîş ra hetanî merdiş nuşto. Heyatê Celadet Alî Bedirxanî kîşta bîrêk (quyuyêk) de dest pêkeno û kîşta bîrêk de qedîyeno. Bîr beno qederê qehremanê romanî. M. Uzunî no roman "tena bi sereyê xo ya" nênuşto. Celadet Alî Bedirxan, yanî qehremanê romanî zî "lewe"yê ey de yo. Nuştox kîşta Celadetî de bi hurmetkarîye ronişto, bi çimdarîya ey heyatê ey nuşto. Xeylê cayan de "Celadet" "tebat nêkeno", qeleme gêno destê xo û "bi xo" nusneno. Celadeto rehmetî yeno ziwan, nuştox û wendoxan de keweno xoşebere. Coka roman hem fekê nuştoxî ra hem zî "fekê qehremanê romanî" ra delal-delal herikîyeno şono. Ya, delal-delal herikîyeno şono eke tede şaşî û xeletîyê cêrênî mebê.

Hanım Tosun

Jiyaneke li ser rêçên bê veger

Fatoş Yıldız

Beriya 500 hefteyan, li Stenbolê, li ser papûra herî navdar ya Tirkiye'yê, li ser İstiklalê û li ber Lîseya Galatasarayê dema ku malbatên ku xizmên wan hatine wendakirin rûniştin û dest bi çalakiyê kirin, kesî nedizanî ku wê ew çalakî bibe çalakiya herî dem dirêj ya Tirkiye'yê. Roja ewil ku dest bi çalakiyê kirin, şemî bû. Navê xwe jî kirin 'Dayîkên Şemiyê'. Wan ew îlhama çalakî û vî navî ji 'Dayîkên Plaza De Mayo' ku li Arjantînê bi heman armancê bi heman şêweyê xwepêşandan lidardixistin û aqûbeta xizmên xwe dipirsîn girt. Belê ji wê rojê vir ve ye ku Dayîkên Şemiyê her şemî di heman seatê de li heman derê digîhîjin hev û bi rûniştinekê aqûbeta xizmên xwe dipirsin.

Her yek ji wan dehan caran rastî êrîşên polîsan hatin, çendîn caran hatin girtin û li ber êrîşên nijadperestan rawestiyan lê dev ji çalakiyên xwe bernedan. Hinek ji wan di riya vê têkoşînê de çûn ser dilovaniya xwe û niha nevî û zarokên wan vê çalakiyê didomînin. Yek ji wan jî Hanim Tosun e ku hevserê wê jî ji aliyê hêzên dewletê ve di 19'ê Cotmeha 1995'an de hate revandin û ji hîngê ve ye ku kesî ew nedîtiye. Hanım Tosun jî ji roja destpêkê vir ve wek dayîkek şemiyê her şemî li Galatasaray'ê rûdine û daxwaza, qe nebe kêla gorekê dike...

Hanım Tosun û hevserê wê Fehmi Tosun, di sala 1990'î de, li ber şerê ku li Kurdistanê bêhna kuştin û xwînê direşand, bi 5 zarokên xwe ve li Licê ya Amedê bi zexm û zordariyên dewletê ve hev naskirin. Fehmi Tosun li wir hate girtin, demeke dirêj di zindanê de ma. Hanim Tosun bi 5 zarokên xwe yên biçûk ve, li aliyekî bo jiyanê û li aliyê din jî bo xilaskirina Fehmî têdikoşin. Pişt re her çiqas ku hevserê wê hatibe berdan jî dewletê bela xwe ji wî venedikir. Di sala 1993'an de destpê bû û bi hezaran gund hatin şewitandin, bi deh hezaran malbat bi hinceta ku alikariya rêxistinê dikin ji cîhên xwe hatin qewirandin.

Her wiha şewata gundan di 93'an de gihîşt gundê wan jî û malbata Tosun piştî xanî û zeviyên wan hatin şewitandin koçî Amedê kirin. Her çiqas Fehmî Tosun wê demê ne girtî be jî, ji ber gef û gupan nikare bê mala xwe û ba zarokên xwe. Diyar e ku nêzî mal û welatê xwe bibe dê vê carê bê kuştin. Ew li Stenbolê di hin karên rojane de dixebitî û bi awayekî sirguniyê re rû bi rû bû. Piştî demekê Hanım Tosun jî tevî 5 zarokên xwe berê xwe careke din dide koçberiyê û tê Stenbolê, cem hevalê xwe.

> **Hanım Tosun û dayîkên din vê hefte bi rûniştina xwe ya 500. careke din pirsa wendahiyan û edeletê kirin.**

Dema ku diçin Stenbolê difikîrin ku hikûmet bela xwe ji wan veke lê bele fikra wan bi cîh nayê. Li vir jî nikarin xwe di nava behra mirovan ya Stenbolê de wenda bikin. Di 19'ê Cotmeha 1995'an de erebeyek nola "Gurê Manco" li ber deriyê wan disekine û polîsên sivîl di hundirê erebê de li benda Fehmi Tosun disekinin. Piştî ku Fehmi ji kar vedigere wî bi zorê li erebeyê siwar dikin û bi 'rêya bê veger' dikevin.

Ji wê roje pêve tu kes Fehmi li cîhekî nabîne û tu agahî di derheqê aqûbeta wî de nayên bidestxistin. Tu cîh namînin ku malbat serî lê neda, lê belê tu deng û hes ji cîhekî nehat. Bersîva dewletê ji bo Fehmi, weke bersiva ku dabû bi hezeran malbatên din bû, "Hûn ji ku zanin ku dewletê ew zeft kirî ye, belki hin kesên din ew biribin".

Hanım Tosun bi kesera ji wê roja reş vir ve dikeve dû erebeya tirsnak û li rêçên Fehmî digere. Li aliyekî 5 zarokên hûrik, xizanî, bê derfetî û zehmetiyên jiyana li Stenbolê û li aliyê din deriyên fermî, dadgeh û dozgeriyên dewletê, pirsên bê bersiv, daxwaznameyên li ser maseyan, qewirandina ji daîreyên fermî, heqeret xwarin, nalîna zarokan û nehatina Fehmi...

Tosun di derheqê wan rojan de wiha dibêje,"Me got qey hatiye binçavkirin, me nizanî bû ku dê bê wenda kirin." Piştî ku gelek dem dikeve navberê û hemû derî li Hanimê têne werdan, serî li Dadgeha Mafên Mirovan ya Ewropa dixe. Di heman demê de li tevahiya Kurdistanê hejmara jin, zarok, xwişk, bira, dayîk û bavên weke wê gihîştiye bi hezaran û pişt re ew tê digihîje ku di şopandina aqûbetê de ne bi tenê ye.

Hanım Tosun jî wek berxwedêreke dayîkên şemiyê ya sereke her hefte li heman derê bi zarokên xwe ve cihê xwe digire û bi hêstirên xwe aqûbeta Fehmî dipirse.

'Şîngirtin ji bo me bûye lûks'

Dayîkên Şemiyê ji ber ku li metropoleke buha, bi zehmet û di nava mercên nebaş de dijîn, bi ser de jî şopandina aqûbeta xizmên xwe dikin, xwedî jiyaneke awarte û bi zehmet in. Daxwaza wan ew e ku qet nebe goreke ku herin pê de bigirîn dikin. Lê belê mirov heta ku negihîje encamekê her di nava gumanê de dijî û ew guman jî wêran dike dilê wan.

Hanım Tosun li ser vê mijarê wiha dibêje, "Hin însan têne kuştin lê belê malbatên wan diçin ser gorên wan, tiştekî wiha ji bo Dayîkên Şemiyê tune ye, lewma ev eş pir giran e. ji bo me şîngiritan jî bûye luks. Yek nizane mîrî yê an sax e, ew eşê ku me dixwe û dihelîne.. Hevî tiştekî cihê ye, dema ku mirov tiştekî wenda dike heta demekê dibê ew tişt wê derkevê hole, bendewar dimîne, lê belê ku di ser re demeke dirêj derbas dibe êdî tu kes venagere. Dayîkên Şemiyê her tim hêvî dikin ku zarokên xwe, birayên xwe, xwîşkên xwe bibînin. Di wan demên zehmet de ji kesên barê herî mezin dikşînin dîsa jin in."

Ji ber ku zarokên wê her tim pirsa bavê xwe dikin, Hanim Tosun neçar dimîne ku her vê rastiyê veşêre. Tosûn ew xal wiha bi me re par ve kir, "Dema ku ez dîgiriyam bi dîzî digiriyam. Min digot bila zarokên min min di vî halî de nebînin. Lê belê yek çi bike jî ev nayê veşartin. Êdî zarok mezin bûn û ew jî niha bi rastiyê hesiya ne.

Emê herdem neheqiyê biqîrin rûyê wan

Dayîkên Şemiyê demek berê bi serokomarê Tirkiyê re hevdîtinek çekiribûn û di hevdîtinê de xwestibûn ku êdî Tirkiye bêdeng nemînê û ji bo wendakirinan tiştekî bike. Wan daxwaziyên xwe gotin lê belê Tirkiye ji bo vê mijarê tiştek nekir û niha jî nake. Bela ku ditirsin dema ku dosyayekî were vekirin lazimê ku hemû dosya bêne vekirin, ev tiştekî mezin e û li gor mantiqa dewletê hewce nake. Tosûn wiha dom dike, "Heta ku wê qirêjiyê paqij nekin û nebêjin ew gora zarokê te ye an ya birayê te ye, emê her tim werin li wê derê rûnin û neheqiya wan biqîrin ser rûyê wan. Ger ku em bimrin jî wê zarokên me, neviyên me werin û cihê me dagirin. Heta ku em hemû wendayiyên xwe nebînin em dev ji doza xwe bernadin."

Tekoşîna Hanım Tosun mînakeke ji bo têkoşîna Dayîkên Şemiyê. Her çiqas ku rayedarên Tirkiye dengê wê nebihîstibin jî, komeke muzîkê ya biyanî û navdar U2 bihîst. U2 ku li cîhanê bi milyonan heyranên wan hene, li ser albümeke xwe nave Fehmi Tosun nivîsîn û albûm diyarî wî kirin. Koma muzîkê bireya çend salan di çarçaveya konserta xwe ya li Stenbolê jî Hanım Tosun vexwendin û pê re hevdîtinek kirin.

Wêjeya kurdî û Prof. Peter Perch

Mehmet Gültekin

Di heyama şerên di navbera Osmanî, Rus û Îranê ên di sedsala 19'an de ligel wêrankirin û koçberkirinên li ser axa kurdan li Kafkasya Başûr û Serhedê di navbera rusan û kurdan de têkiliyên li ser bingeha hevdu naskirin û dan û standinên piralî jî pêkhatine.

Hin di salên 1830'î de serbazê dewleta Rûsyayê Alexandr K. Ushakov di kitêba xwe a "Dîroka seferên li rohilatê Tirkiyê ên salên 1828-1829" de van peyxaman dide zanyaran: "Kurd di vê erdnîgariyê de miletekî kevnare ye, lê belê bawerî, ziman û dîroka wan hin bi awakî berfireh nehatiye lêkolîn. Lê ger ku ev yek bê ronahîkirin, ez bawer im ku wê di dîroka Asya kevnare de rûpeleke nû vebe."

Bi vî awayî di nîvê sedsalê de zanyarên rûsî dest bi xebatên derheqa ziman, wêje, dîrok û etnografya kurdan kirine û li ser nimûneyên ku di vê heyamê de hatine peydakirin gelek lêkolîn û şirove weşandine. Bi taybetî jî zanîngeha St. Petersburgê bûye navenda lêkolînên zanistiyên kurdî ku di vê pêvajoyê de ked û cehda xwendekarê ciwan Peter Lerch roleke sereke di rêk û pêk kirina van xebatan de leyistiye.

Peter Îvanovic Lerch (1828-1884) li zanîngeha St. Petersburgê beşa rohilatnasiyê xwendiye û piştî sala 1850 giraniya xebatên xwe daye ser ziman, wêje, dîrok û etnografya kurdî. Piştî Lerch xebata xwe a bi navê "Kurdên Îranê û pêşiyên wan" di sala 1856 an de diweşîne, ya ku bala zanyaran gelek bir xurtî dikêşîne ser xwe, ew di adara wê salê de ji bo berhevkirina nimûneyên ziman û etnografya kurdî diçe nav kurdên dîlgirtî ên li bajarê Roslawl li herêma Smolensk. Dema ku Lerch vê xebata xwe di civîna zanyarên Akademiya Zanistiyan ya hezîrana heman salê de bi serfirazî pêşkêş dike, serokê akademiyê Prof. Dorn bona peydakirina zêdetir mînakên ziman û wêjeya kurdî ku Lerch bikaribe li ser wan bixebite, serî li konsolosên Rusya ên wek Nikolai Chanykow ê li Tewrêzê û Alexandre A. Jaba ê li Erzirûmê dide. Li ser vê daxwazê wek destpêk Chanykow agahî û mînakên ji berhemên 10 helbestvanên rojhilatê Kurdistanê û Jaba jî yên 8 helbestvanên bakûr dişînin Peterstburgê. Piştre jî herdu konsolos ên ku jixwe dildarên ziman û wêjeya kurdî bûn, bi sedan mînakên zanistiyên kurdî berhev dikin û ji akdemiya St. Petersburgê re dişînin. Bi daxwaza akademiyê Peter Lerch jî ji alîkî de bi arşîvkirina van nimûneyan û ji aliyê din de jî bi lêkolîn û şiroveyên wan ve mijûl dibe. Lerch hema piştî demeke kurt, di sala 1857 an de xebateke berfireh a ji 2 cildan pêkhatî bi sernavê "Lêkolînên derbarê kurdan û kildaniyên bakûrê Îranê" li ser zimanê kurdî bi rûsî û almanî çap dike. Ev berhem di dîroka lêkolînên zimanê kurdî de ya herî pêşîn a bi rêk û pêk e. Akademisyenê zanîngeha St. Petersburgê Theodor Benfey di nivîsa xwe derbarê vê xebatê de dibêje ku Lerch mirovekî gelek jîr û jêhatî ye û ev xebata wî ya li ser zimanê kurdî ji bo zanistiyê destketiyeke pir hêja ye.

> **Bi alîkariya vê gotarê ji wê demê pêve êdî agahiyên derbarê wêjeya kurdî de di ansîklopediyên gelek welatên rojavayê de cîh digrin û dinya pê diheseke ku bi rastî jî kurd xwedî wêjeyeke xurt û dîrokî nin.**

Ligel van herdu berheman hin xebatên Peter Lerch di derbarê wêjeya kurdî de jî henin ku mirov dikare wan jî wek lêkolînên destpêkê yên li ser şair û edîbên kurdî bihesibîne. Weşana Lerch a pêşîn li ser 8 şairên kurd di kovara "Mélanges Asiatiques" ya ji dema 3. Hezîrana 1857 an de çapbûye. Lerch li ser bingeha berhevokeke Jaba ya ku wî wê demê ji akademiyê re şandibû ku têde qala 8 şairên kurd Elî Herîrî, Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Melayê Batêyî, Ehmedê Xanî, Îsmailê Bazîdî, Şerefxan û Muradxan Bazîdî tê kirin, tev kurtejiyan û berhemên wan dinasîne û dibêje ku ew ji herêmên wek Hekkarî, Botan, Moks û Bazîdê nin. Lerch di vê gotara xwe de ji van şairan bi piranî berhemên Melayê Cizîrî şirove dike. Ew dibêje, wekî Mela Ahmedê Cizîrî gelek helbestên çosdar nivîsiye, ew evîndarê xwîşka Mîr Umadeddîn bûye û pir beyt li ser wê gotiye ku têde evîna xwe a platonîk aniye ziman. Ew bi berdewamî destnîşan dike ku Mela dîwançeyeke ji helbestan yên bi awayeke gelek delal nivîsiye ku di nav kurdan de berlavbûyî û hezkirî ye.

Bi alîkariya vê gotarê ji wê demê pêve êdî agahiyên derbarê wêjeya kurdî de di ansîklopediyên gelek welatên rojavayê de cîh digrin û dinya pê diheseke ku bi rastî jî kurd xwedî wêjeyeke xurt û dîrokî nin.

Di kovara "Bulletin historico-philologique" ya ji roja 8'ê çileya 1858'an de jî Peter Lerch vê carê di destpêka lêkolîna xwe ya nû de li ser zaravayên kurdî radiweste û dûre jî bi taybetî Mem û Zîn a Ehmedê Xanî dinasîne. Piştî ku ew agahiyan li ser jiyan û berhemên Xanî dide, dibêje ku Jaba du destnivîsên Mem û Zînê peyda kiriye û pêşiyê kurtenaveroka wê ji akademiyê re şandiye. Ev naverok a dora 20 rûpelan bi awayê nesir ji aliyê Mela Mehmûd Bazîdî de hatiye amadekirin û Jaba jî ew wergerandiye bi ser fransizî. Peter Lerch di vê lêkolîna xwe a bi zimanê almanî ya ku ji 13 rûpelan pêktê de naveroka Mem û Zînê bi awakî herikbar neqil dike û piştre jî şiroveya xwe li ser berhemê tîne ziman.

Lerch dibêje ku Ehmedê Xanî di vê berhema xwe ya helbestkî de mijareke neteweyî bikaraniye, ew hêvîdar e ku Jaba eslê herdu destnivîsan bi zûtirkê bişîne ku ev berhem ji bona çapê bê amadekirin. Lerch her wisa hêvî dike bi weşana Mem û Zînê wê sertaca wêjeya kurdî ya ku dused sal kevn e bikeve destê xwendevanan û dibe ku pêre bi alîkariya hin agahiyên di berhemê de ew bikaribe dîroka ziman û wêjeya kurdî jî baştir ronahî bike.

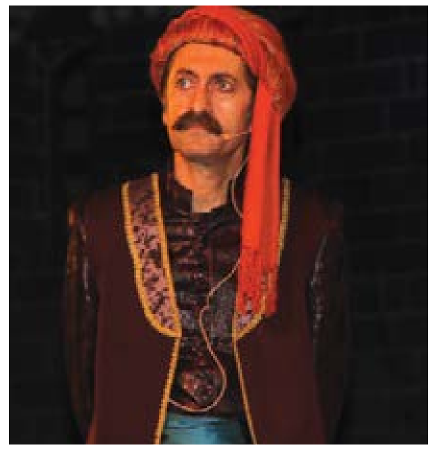
Ev gotara Peter Lerch di demeke kurt de di gelek kovar û rojnameyên ewrûpî ên cuda de jî tê weşandin û dibe çavkanî û bingeha xebatên nû ên derbarê zanistiyên kurdî de. Wisa ku Jacob Grimm ê elman ê ku çîroknivîsekî navdar ê li hemû dinyayê ye gelekî di bin bandora berhema Mem û Zînê de maye, ji lewma ew di sala 1865 an di xebateke xwe ya derheqa mîtolojî û çîrokan de vê gotara Lerch wek çavkanî destnîşan dike û dibêje ku şînbûna du darên gulan li ser gorên Mem û Zînê nîşana berdewamiya jiyanê ye.

Peter Lerch her wisa bi salan bi arşîvkirina nimûneyên derbarê zanistiyên kurdî di pirtûkxana dewletê a bi navê Saltykow Schtschedrin ve jî mijûl bûye. Lerch kataloga hemû pirtûkan bi destê xwe amade kiriye, navê nivîskaran û berhemên wan ên di pirtûkxaneyê de jiber zanibûye.

Bi saya xebat û hevkariya Peter Lerch, Nikolai Chanykow, Alexandre A. Jaba û Mela Mehmûd Bazîdî wêjeya kurdî hin di salên 1850'î de li Rusyayê û rojavayê Ewrûpayê hatiye nasîn, gelek destnivîsarên kurdi di pirtûkxane û arşîvan de hatine parastin ku ew bûne sedem û çavkanî ji bo xebatên nû wek yên akademisyenên van welatan Ferdinand Justi, Eugen Prym, Albert Socin, Martin Hartmann, Hugo Makas, Albert von Le Coq, Oskar Mann û gelekên mayîn.

‘Ji bo ziman hewldaneke giştî divê’

Kemal Ulusoy dide zanîn ku di van salên dawî de li dîaspora û li hin bajarên Kurdistanê, bi dehan komên şanoyê li hev civiyane û berhemên xwe yên cihê pêşanî şanohezan dane. Ulusoy dibêje: “Di pêvajoya van xebatên kollektîf de astengiya herî mezin a ku derket pêş şanogeran, peydakirina şanogerên kurdîaxêv ku dikarin bi zimanekî sek li ser dikê kurdî bikar bînin bû. Dema mirov li nimûneyên şanoya kurdî dinihêre ev kêmasî dertê ber çavan. Li ser dikê leystik bi kurdî ye, mijar kurdî ye lê axaftin bi tirkî yan jî bi gewriya tirkî ye. Helbet sedemên vê yekê hene. Sedema sereke jî ew e ku kesên bi şêweyeke akademîk bi şanoyê re bilîn dibin di zanîngehan de bi tirkî perwerde dibin û ji neçarî bi tirkî dest bi vî karî dikin.”

Di warê kêmasiya şanogerên kurdîaxêv de jî Ulusoy axaftina xwe wiha domdike: “Erê, gelek kom hene, ew bi têra xwe ne an ne bi têra xwe ne. Ev mijar hêjayî nîqaşê ye. Pirsa kurdîaxêvî jî nîqaşeke esasî ye. Li gor min ew ne tenê pirsgirêka şanogeran e. Ew pirsgirêkeke gelemper e. Yanî çareseriya vê pirsgirêkê tenê bi şanogeran nabe. Wek nimûne; Divê bi piştgiriya hemû sazî û dezgehan û bi şêweyeke rêxistinî xebat bêne kirin û biryar bêne stendin. Ji bilî vê her wiha divê yasayên ku perwerdehiya bi kurdî qedexe dikin bêne guhertin û astengiyên perwerdehiyê bêne rakirin. Ger perwerdehî bi kurdî be pirsgirêkên bi vî rengî jî ji holê radibin.”

Hêza dînamîk a siyasetê di gelek qadan de bandora xwe li çand û huner û tevahiya jiyanê dike. Li bakur piştî ku kurd di siyasetê de derketin pêş û li gellek bajar û navçeyan şaredariyan bi dest xistin, li gel siyasetê her wiha di warê çand û hunerê de jî derfetên nû afirîn û geş bûn. Li bajarên ku şaredarî ketine destê kurdan, li şaredariyan beşên şanoyê jî vebûn. Li Amed, Wan û Batman di bin banê şaredariyan de Şanoyên Bajar hatin vekirin. Ulusoy di derbarê bandora van şanoyên şaredariyan de wiha got: “Bêguman bandoreke pir erênî ya van şanoyan heye. Weke pêkanina şêweyên cûda, weke leystikvanî, weke moral motîvasyon û parvekirinên çandî û hunerî yan jî zêdebûna temaşevanên şanohez. Hemû ev geşedan ji bo pêşketina şanoya kurd destkeftî ne. Ez dixwazim vê mînakê bidim: Li bakur dema qala şanoya kurd dihate kirin, teqez ‘Teatarea Jiyana Nû dihate gotin. Lê niha yekem qala Şanoya Bajar a Amed tê kirin.”

Şanoger Kemal Ulusoy:

Şanoya kurdî li asteke baş e

Gulê Demir

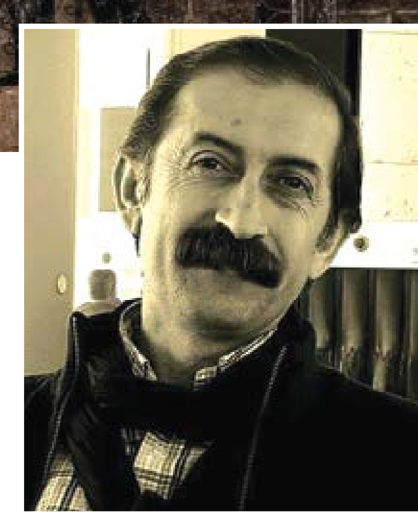
Kemal Ulusoy yek jî şanogerên kurd e ku di bin bana Şanoya Bajarê Mezin a Amedê de xebatan dimeşîne. Ulusoy di sala 1990’an de li komaleya KAYY-DER’ê dest bi şanoyê dike. Dû re di 1992’an de li Navenda Çanda Mezopotamya (NÇM) û ji 2008’an şûn ve jî li Şanoya Şaredariya Bajarê a Amedê xebatên xwe dimeşîne. Ulusoy dibêje: Şanoya me şanoyeke gîşeyê ye û her sal em di plansaziya salane de repertuareke nû amade dikin. Em her sal du an jî sê leystik derdixin ser dikê û bi dehan caran van leystikan dileyîzin. Niha em provayên du leystikên zarokan dikin û di demek nêz de emê wan pêşkêşî şanohezan bikin.

Kemal Ulusoy dide zanîn ku ew hemû leystikên xwe bi kurdî amade dikin. Ulusoy wiha didomîne: “Piraniya leystikên me bi kurmancî ne û ji bilî kurmancî her wiha leystikên me yên kirdmanckî yan jî zazakî jî hene. Her çiqas em şanoyeke gîşeyî û sabît bin jî em hewl didin ku bi rêya tûrneyan xwe bigihînin her derî û leystikên xwe pêşkêşî gel bikin. Û bi vê mebestê ji bilî bakur, em leystikên xwe li Hewlêr, Duhok, Silêmanî, Ranya, bajarên Ewropa, bajarên Tirkiyeyê, Rusya û hwd jî pêşan didin. Her wiha em li girtîgehan jî leystikên xwe pêşkêşî girtiyan dikin. Mînak; Me sê caran li Girtîgeha Tîpa E ya Amedê leystikên xwe pêşanî girtiyan da.” Kemal Ulusoy dide zanîn ku ew her sal bi derhênerekî xwedî şêweyekî cûda ye re dixebitin.

‘Şanoya kurd digeşe’

Di destpêkê de komên şanoyê yên kurdan bi astengiya peydakirina sehneyan re rû bi rû diman. Ji ber bêderfetiya aborî nikaribûn leystikên xwe li ser sehneyan pêşan bidin. Van koman, bi salan li ser sehneyên ku kirê dikirin provayên xwe dikirin û leystikên xwe pêşkêşî şanohezan dikirin. Lê di van salên dawî de hin kom ji xwe re sahneyên serbixwe ava kirin û dest bi pêşandana berhemên xwe yên şanoyê kirin. Ulusoy li ser vê mijarê wiha dibêje: “Zêdebûna komên şanoyê mirov gelek kêfxweş dike, lê bi qasî ku ez dizanim, ên ku sehneyên wan hene ew jî sahneyên îtalî ne. Yanî sahneyên çarçove û bi perde. Ez kêmasiyek wisa nabînim. Berovajî, ez dibêjim xwezî dikaribin sehneyên din jî ji xwe re ava bikin û şanoya kurdî bigeşînin.”

Ku mirov li rewşa niha ya şanoya kurd dinihêre pêşbîniyek erênî derdikeve pêşberî mirov. Bi dehan komên şanoyê yên kurd hene. Her sal bi dehan leystik têne leystin, li qurs û konservatuaran bi sedan kes perwerdeya şanoyê bi kurdî dibînin û her wiha berhemên şanoyê jî her diçe zêde dibin. Lê belê dema mirov şanoya kurd û şanoyên biyanî pergî hev dike, ramanên mirov diguhere. Ulusoy dibêje: “Şanoya kurd niha di asta xwe ya herî bilind de ye.Tevlî hemû pirsgirêkên xwe, dîsa jî ew komên şanoyê û şanoger berhemên xwe di asteke bilind de diafirînin û pêşkêşî şanohezên kurd dikin. Hem li Stenbolê, Amedê, Silêmanî, Dihokê û hem jî li gelek cihên din şanoyên pir baş têne çêkirin. Û her wiha bînerên şanoya kurd jî her ku diçe zêde dibin. Êdî hem werger têra xwe hene û hem jî têne nivîsîn jî. Şaredariya Amedê her sal pêşbirkên tekstên şanoyê li dar dixe. Ev geşedan ji bo pêşketina şanoya kurd tiştên baş in, lê hê jî gellek pirsgirêk hene.”

Ulusoy niha li ser leystika ‘Nexweşê Nexweşiyê’ ya Moliere dixebite û di demek kin de wê derkeve ser dikê. Her wiha di projeya ‘Mem û Zîn’ê ya ku Ruknettin Gün derhêneriya wê dike de Rola Mîr Zeyneddîn dileyîze.

Sînemaya Kurd

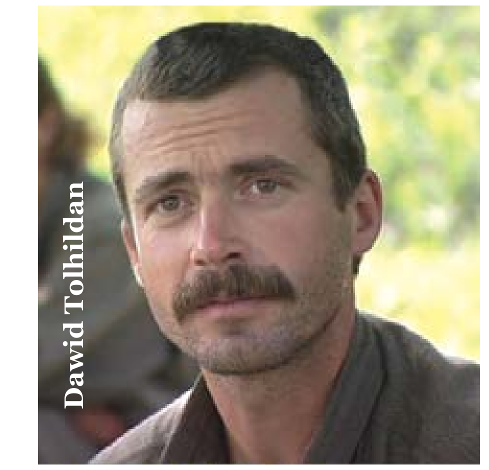
Destpêka li çar parçeyan

Amed Çiyayî

Bêdengiya sînemaya kurd ya piştî mirina Yılmaz Güney heta destpêka salên 1990’î domkir. Di vê navberê de beşek ji Başûrê Kurdistanê azad û li Bakûrê Kurdistanê jî serhildan û wejîneke gewrê rûdabû.

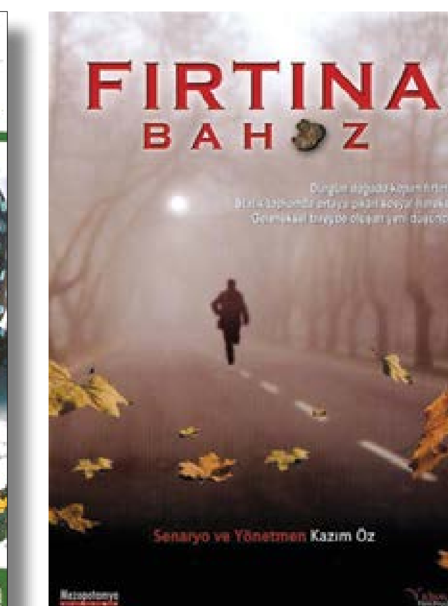
Fîlmên metrajdirêj yên kurd li Ewrûpa destpêkirin. Muzîsyenê kurd Nîzamettin Arîç dema nû bi ‘Kilamek ji bo Beko’da destpêkirin. Fîlmê ku behsa trajediya qurbaniyên Helepçê dikir, di sala 1991’an de li Ermenistanê, li gundên kurdan hate kişandin. Fîlm di Festîvala Wenedîkê ya sala 1992’an premiyera cîhanê kir. Paşê ‘Karwana Bêdeng’ ya Brahîm Selman hat. Selman di sala 1994’an de, li Yûnanîstanê çîroka revokên kurd yên ji ber Rejima Saddam ku xwe avêtibûn kampên Yûnanîstan û Ermenistanê anî perdeya spî.

Di heman deman de li Bakûrê Kurdistanê dû çîrokên evînî ‘Mem û Zîn’ û ‘Siyamend û Xecê’ hatin ser perda spî. Ev film ji alî Umît Elçî û Şahîn Gök ve hatibûn kişandin. Herçend gelek kêmasiyên wan hebûn jî herdû film jî di kategoriya fîlmên kurdî de dihatin qebûlkirin.

Di sala 1990’î de li Stenbolê saziyeke çandî bi navê Nawenda Çanda Mezopotamya hat damezrandin. Di bin sîwana vê saziyê de beşa sînemayê jî hatibû tanzîmkirin. Piştî ku di sala 1994’an de Med TV dest bi weşanê kir, li Bakûrê Kurdistanê gelek xortên kurd berê xwe dan sînemayê. Ji nifşê nû Kazim Öz di sala 1999’an de ‘Ax, Fotograf û Dûr’ kişnad.

Herwiha gelek fîlmên metrajkin bi awayên kolektîf hatibûn kişandin. Ev xebatên sînemayê hemû bi ked, kadro, teknîk û nirxên kurdî dihatin kirin. Çend fîlmên Suayip Adlig (U Nergiz Bişkivîn), Saîd Alpaslan; ’Jana Ziraw’, Perde, Perwane, Çek Çek, Di Nav Uran de’ mînakên demê bûn. Herwiha rejîsorên Tirk yên wek Handan İpekçî (Hejar) û Yeşîm Ustaoğlu (Rêwingiya Berbi Rojê Ve) jî li ser temaya Kurdistanê bi lîstikvan û keda kurd ve fîlmên serkeftî afirandin.

Di pêvajoya Med, Medya û Roj TV de bi sedan kurtefîlm û fîlmên dokûmanter di fîlmxaneya kurdî de cîhê xwe girtin. Bernama "Sinemateka Kurdi" ya Roj TV, çend salan ji sînema kurdî û ya cîhanê nûçe û nasandina fîlman anîn ser ekranan.

Ber bi salên 2000’an vê carê li çiyayên Kurdistanê şerwanên kurd dest bi sînemayê kirin. Bi taybetî derhênerê Gerîlla Xelîl Uysal, bi fîlmên ‘Tîrej, Berîtan û Neynika Bejnê’ di şert û mercên zor û zahmet de bi formata fîlmên metrajdirêj wek berhemên giranbiha afirand. Hunermendê gerîlla digot; Divê têkoşîna xwe em neqlê perdeya spî bikin.’ Hemû pediviyên van fîlman ji gerîlla hat tedarikkirin û ev fîlm li gelek festivalan bi baldarî hatin temaşekirin.

Di sînema kurd de bayê Rojhilat; Qûbadî

Piştî Yılmaz Güney, Festîvala Cannes’ê di sala 2001‘an de ji Behman Qûbadî û Dema Hespên Şerxweş re mazûvanî kir. Qûbadî Xelata Kamera Zêrîn girtibû. Hespên Serxweş ji Japonya heta Meksîka li gelek weletên cîhanê bazda û li ser navê İranê bû kandîtê di kategoriya Fîlmê Herî Baş yê Biyanî de hat nîşandan. Qûbadî di çîroka Hespên Serxweş de behsa Eyubê zarok dikir ku ew bi kaçaxçitiya ser sînorê Kurdistanê debara dû xwîşk û birayên xwe dikir.

Filmên Qûbadî yên paşîn ‘Stranên Welatê Daykî Min’, di Festîvala Cannesê ya 2002’an de Xelata Prix Francois Chalais girt. Di vî fîlmî de çîroka muzîsyenekî kalepîr ku piştî Enfalê ji Rojhilatê Kurdistanê çûbû Başûrê Kurdistanê û li wir li evîndara xwe digeriya, dihat nîşandan. ‘Kûsî jî Difirin’ fîlmê navdar yê sêyem yê Qubadî bû û di sala 2004’an de di Festîvala San Sebastiyan de Xelata ‘Midya Zêrîn’ girt. Herwiha Nivê Heyva Qubadî jî ku li salonên sînemê tê pişandan çend xelatên girîng girtin û di festivalan de temsîla sînema Kurdistanê kir.

Taybetiyeke fîlmên Qûbadî ewe ku bi hemû detayên xwe wî fîlmên kurdî dikşand. Herem, çîroki, lîstikvan, teknîk, ziman, derhêner û pêkanêr hemû kurd in.

Bi vî awayî Behman Qûbadî li ser textê Yılmaz Güney yê vala rûniştibû. Qûbadî di sala 1968’an de li Banê ji dayik bûbû û li Tehranê demekê perwerda sînemayê dîtibû. Bi 20 kirtefîlman tecrûbeyeke mezin girtibû. Bi sînemavanên navdar yên wek Abbas Kirostamî re xebitî û di çend fîlman de jî wek lîstikvan kar kir. Bi vî awayî wî piştî demekê xeta xwe çêkir û zimanê xwe yê sînemayê afirand. Qûbadî di fîlmên xwe de Kurdistanê jî xweza, ajal, darûberên Kurdistanê jî dide lîstandin. Diyalogên fîlmên wî çêkirî ninin. Bizawa xezayê, rastiya welat, çiyayên asê, jiyana zahmet û berxwedana însan di fîlmên Qûbadî de tevî dîmenên zindî wî di mêjiyê nîner de dide neqişandin.

Li Rojhilatê Kurdistanê ji bilî Qûbadî çend kedkarên sînema kurdî yên ku fîlmên metrajdirêj kişandine jî mora xwe li berehemên giranbiha xistin. Fariboz Kamkari û ‘A Tehran Diary (2002)’, Ali Riza Amînî û ‘Qeraxe Çem (2004)’, Cemil Rustamî û ‘Requiem of Snow’ çend ji navên serkeftî yên ji Rojhilatê Kurdistanê ne. Cemîl Rustemî ku niha li Başûrê Kurdistanê xerîkî kişandina ‘Janî Gel’ e yek ji hêviyên mezin yên sînema kurd e.

Heman Cemîl Rustemî bi fîlmê xwe yê Şîna Berfê/ Requiem of Snow” di sala 2006’an de di kategoriya Fîlmê Herî Çak yê Biyanî bûbû kandîtê Oscar ê. Rustemî bi heman fîlmê xwe di Festîvala Fîlmên Asya û Rojhilata Navin Fajrê de Xelata Derhênerê Herî Çak bidestxistibû. Herwiha ji Rojhilatê Kurdistanê çend navên din ku di kurtefîlman de berhemên çak dane; Sahram Adilî, Rahîm Zabîhî, Hîwa Amînzad, Brahîm Rahmanî, Taha Kerîmî, Elî Riza Qahramanî, Şîrin Cîhanî, Mihemed Reza, Salman Salûr, Babek Amînî ve Abidîn Alwesî di sînema kurdî de berendamên derheneriyê ne.

Li aliyê din ji ber bayixdana sînemayê li İran û Rojhilatê Kurdistanê li vêderê gelek dildarên vî karî gihiyan. Bi vê taybetiya xwe ev beşa Kurdistanê wek hêza motar ya sînemaya kurd e. Piştî ku hukûmeta (Başûrê) Kurdistanê piştgiriya darayî ya fîlman jî da destpêkirin gelek ji kedkarên sînamê ji rojhilatê Kurdistanê berê xwe dan Başûr. Çav li rê ye ku mînakên wek ‘Janî Gel’ û Cemîl Rustemî zêdetirbin.

Rêhevaltiya defê

Ez bi eslê xwe ji bajarê Xaneqînê me. Nêzikî 25 salan e li Londonê dijîm û 20 sal in jî karên hunerî dikim. Li gel gelek hunermendan bi profesyonelî karê muzîk û lêxistina amûra defê dikim.

Ew hunermendan ji çar perçeyên Kurdistanê û hunermendên alemî ne. Di festîvalên Emerîka, Ewropa, Kore û bi dehan welatên din de em bi hev re dixebitin. Min di projeya Trio Mara de jî cîh girt.

Sakîna xanim li Elmanya'yê bi min re têkilî danî. Ez gelek kêfxweş bûm ku li gel wan, di nava xebateke wiha de cîh bigrim.

Tecrûbeyeke başbû ku ez bi sê xanimên kurd yên ji Kurdistana Bakûr û Kurdistana Ermenistanê re xebitîm.

Huseyîn Zahawî:

Dewrêşê defê

Azad Xanzade

Yek ji amûrên sereke yên ku kurd wek kevneşopiya xwe dibînin def e. Di qada civakî ya kurdan de def xwedî cihekî grîng e. Amûra ahenga şahiya civatan û dengê zikir û sermestiyê ye def. Di demên beriya ku kurd bi modernîzma hevdem têkildar nebûbûn de, di germa havînan de derwêş gund bi gund digeriyan û bi efsûniyeke veşartî tiliyên xwe yên ku bûne şaraza, li gilovera ku di nav destên wan de diçû dihat dixistin. Ahenga dengê def û kilamên dewrêşan nîşaneyên newayên kurahiya dîrokê bûn.

Tişta ku def di nava kurdan de derdixe pêş ev e; def amûreke neteweyî ya kurdan e û li tu cîhekî din def wek defa ku kurd bikar tînin nayê bikaranîn. Koka defjeniyê di nav kurdan de diçe beriya Zerdeştiyê. Bi serdestiya îslame re li Kurdistanê, weke hemû amûrên muzîkê def jî tê qedexekirin. Lê wek hin edet û baweriyên beriya mislimantiyê, bi hin guhertinên biçûk dikeve nav baweriya îslamê jî.

Li cîhanê yek ji defjenên herî navdar ê kurd Huseyin Zahawî ye. Zahawî bi hunera xwe dewlemendiya bingeha muzîka kurdî derdixe der û her pêş ve dibe, di qada navnetewî, platform û akademiyê de pêşengtiya danasîna hunera kurdî dike. Zahawî pirî cara li ser dikê bi defa destê xwe ya ku bi lêdanê dilerize re pêwendiyek hestiyarî datîne. Wek derwêşên di medreseyan de ketibin halê transê, ji xwe diçe û diricife. Zahawî dibêje ku; def amûreke dînamîk e, ji ber wê hêsta ji hûndirê mirova tê û dikeve ser defê. Ku ez li defê didim bi wê re dibim yek. Zahawî di derbarê siyasetê de jî dibê ku 'ez ji siyasetê hez nakim, siyaset ji bo siyasetmedaran e huner jî bo hunermendan'

Huseyîn Zahawî li hemû cîhanê weke defjênekî herî baş û navdar tê zanîn. Zahawî li ser dikê carina bi sermestiya defê ji xwe ve diçe û ew û def dibin yek

Te çawa dest bi lêxistina defê kir?

Bi rastî kes tûnebû ku defê fêrî min bike. Min tu wane ji kesî nestandî ye. Min xwe xwe fêr kir. Defjenên cûr bi cûr hebûn û tesîra wan li ser min hebû. Bi taybetî mamoste Bijanê Kamkar bandorek mezin li ser min kir. Tesîra wî li ser şêwaza defjeniya min jî kir. Helbet di hêla fêrkirinê de tu kesî wane neda min.

Ji bo defê tê gotin ku amûra resen ya netewa kurd e, tu çawa li defê dinêrê?

Her miletên li dinyayê bi amûrên xwe yên taybet hene. Di muzîka kurdî de şêweya lêdanê xweser e û amûr jî her wiha resen in. Tu wê amûrê li cem mileteke din nabînî. Bo mînak, di nav ereban de jî def heye lê defa wan li gor ya me gelek cihê ye. Yek ji alî arşîtekt cihê ye, yek jî ji alî jenînê de cihê ye. Di nava kurdan de defê bi feqî û dewrêşan destpêkirî ye. Li nav her miletî de amûrên resen yên wan hene, di nav kurdan de jî amûra herî balkêş û resen def e. Def li hemû parçeyên Kurdistanê tê lêdan. Hetanî çend sal berê li Başûr def kêm hebû. Ez çend caran hatim Diyarbekirê, li vir defjen kêm hebûn lê niha gelek zêde bûye.

Di nava parçeyan de cihêtiya lêdana defê heye?

Na, di nav parçeyan de ciyawaziyeke berbiçav nîne. Meriv dikare bibêje ku li Kurdistana Rojhilat, bi taybetî li bajarê Sînê defjeniyek serkeftî heye. Bajarê Sînê bajarekî medreseyan e, xaneqaya qadirî ye, bi vê re girêdayî defjeniyeke gelek baş heye. Di heman demê de ev mintiqe navenda baweriya ehlî heq e û bê guman bandora wê jî heye. Lê meriv dikare wiha bibêje; bêyî hin cihêtiyên biçûk tu ferq di nava parçeyan da nîne.

Def bi piranî bi dewrêş û feqiyan tê zanîn û felsefeyeke wê heye. Ji bo felsefeya defê tu dikarî çi bibêjî?

Def di nav medrese û xaneqa de gelek tê bikaranîn. Di nav sofiyan de amûreke gelek pîroz e. Di merasîmên ku dikin de rolekî wê ya gelek berbiçav heye. Girîngbûna we ne karê salek û du sala ne, nêzikî hezar salan e ev wiha ye, hezar sal e di nav medreseyan û xaneqên kurdan de heye. Kulturek gelek dewlemend e, koka wê digihîje gelek cîhê kûr. Kurdên me yên Îranê li ser felsefeya defê di ser 50 pirtûkî re berhem nivisîne.

Di pêşerojê de tu yê çi xebatan bikî?

Gelek pirojeyên min hene. Ez bi gelek hunermendên navcîhanî re dixebitim. Em di festîvalên navdewletî de bi hev re kar dikin. Lingekî min di nav kurdan de ye, yê din jî di nav cîhanê de ye. Hem bi hunermendên kurd, hem jî bi hunermendên alemî re kar dikim. Li Londonê dijîm lê gelek caran sefer dikim cîhê din yên dinyayê, bo hunerê. Ew xebatên min wê di pêşerojê de jî berdewam bibe. Ez diçim Kurdistana Başûr, di heman demê de çend caran hatim Kurdistana Bakûr. Li Diyarbekirê beşdarî festîvalê bûm. Ku derfet hebe ez karibim carek din werim ezê gelek kêfxweş bibim.

